

OSWALD SPENGLER

ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΗ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΕ ΜΙΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΖΩΗΣ

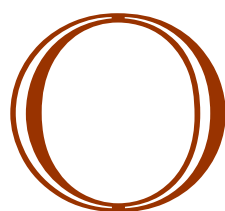

Μετάφραση από τα αγγλικά
Gregorius

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	3
I. Η ΤΕΧΝΙΚΗ ΩΣ ΤΑΚΤΙΚΗ ΖΩΗΣ	4
Διαδικασία και μέσα. Η πάλη και το όπλο. Εξέλιξη και εκπλήρωση. Το περαστικό ως μορφή του πραγματικού.	
II. ΦΥΤΟΦΑΓΑ ΚΑΙ ΘΗΡΕΥΤΕΣ	10
Ο άνθρωπος ως θηρευτής. Το λάφυρο και ο λεηλάτης. Η κίνηση ως φυγή και επίθεση. Το αρπακτικό μάτι και ο κόσμος του. Η αναλλοίωτη τεχνική του γένους και η επινοητική ανθρώπινη τεχνική.	
III. Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ: ΧΕΡΙ ΚΑΙ ΕΡΓΑΛΕΙΟ	15
Το χέρι ως όργανο αφής και πράξης. Διάκριση μεταξύ δημιουργίας και χρήσης του όπλου. Απελευθέρωση από τον πειθαναγκασμό του γένους. “Σκέψη του ματιού” και “σκέψη του χεριού”. Μέσα και στόχος. Ο άνθρωπος ως δημιουργός. Η μοναδική πράξη. Φύση και “τέχνη”. Άνθρωπος εναντίον φύσης. Η τραγωδία τα ανθρώπου.	
IV. ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΣΤΑΔΙΟ: ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΕΓΧΕΙΡΗΜΑ	20
Συλλογικώς πράττειν. Πόση παλιά είναι η ομιλία με λέξεις; Σκοπός της ομιλίας, το συλλογικό εγχείρημα. Σκοπός του εγχειρήματος, η επαύξηση της ανθρώπινης δύναμης. Ο αποχωρισμός της σκέψης και του χεριού, η εργασία του ηγέτη και η εργασία του εκτελεστικού. Κεφαλές και χέρια, η ιεραρχία των ταλέντων. Οργάνωση. Οργανωμένη ύπαρξη, κράτος και λαός, πολιτική και οικονομία. Τεχνική και ανθρώπινοι αριθμοί. Προσωπικότητα και μάζα.	
V. Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΠΡΑΞΗ: Η ΑΝΟΔΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ	30
Βίκινγκς της διάνοιας. Πείραμα, υπόθεση εργασίας, αεικίνητο. Το νόημα της μηχανής, οι ανόργανες δυνάμεις της φύσης υποχρεώνονται να εργασθούν. Βιομηχανία, πλούτος και δύναμη. Άνθρακας και πληθυσμοί. Η εκμηχάνιση του κόσμου. Συμπτώματα παρακμής, η υποβάθμιση των φυσικών ηγετών. Η ανταρσία των χεριών. Το χαμένο μονοπώλιο της τεχνικής. Ο έγχρωμος κόσμος. Το τέλος.	

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Οι επόμενες σελίδες θέτουν μπροστά στον αναγνώστη κάποιες σκέψεις παρμένες από ένα ευρύτερο έργο με το οποίο ασχολούμαι χρόνια. Πρόθεσή μου ήταν να αξιοποιήσω την ίδια μέθοδο την οποία στην *Παρακμή της Δύσης* είχα χρησιμοποιήσει στην ομάδα των ανώτερων Κουλτουρών, για την εξερεύνηση των ιστορικών τους προϋποθέσεων — δηλαδή *την ιστορία του ανθρώπου από τη γένεσή του*. Αλλά η εμπειρία από το προηγούμενο έργο έδειξε ότι η πλειοψηφία των αναγνωστών δεν είναι σε θέση να διατηρεί μια γενική εικόνα πάνω στη μάζα ιδεών σαν σύνολο κι έτσι χάνονται στις λεπτομέρειες ετούτης ή εκείνης της περιοχής γνώσης που τους είναι οικεία, αντιμετωπίζοντας τα υπόλοιπα είτε επιφανειακά είτε καθόλου. Συνέπεια είναι να σχηματίζουν λαθεμένη εικόνα τόσο για το ίδιο το θέμα όσο και γι' αυτά που έγραψα. Και τώρα, όπως τότε, είμαι πεπεισμένος ότι η μοίρα του ανθρώπου μπορεί να κατανοηθεί μόνο αν αντιμετωπίσουμε όλες τις περιοχές δραστηριότητάς του *ταυτόχρονα και συγκριτικά* κι αποφεύγοντας το λάθος να προσπαθούμε να αποσαφηνίσουμε κάποιο πρόβλημα, ας πούμε της πολιτικής ή της θρησκείας ή της τέχνης του, αποκλειστικά με όρους συγκεκριμένων πλευρών του είναι, θεωρώντας ότι, αν γίνει αυτό, δεν υπάρχει τίποτα άλλο να ειπωθεί. Εντούτοις, σ' αυτό βιβλίο επιχειρώ να θέσω μερικά από τα ερωτήματα. Είναι λίγα μεταξύ πολλών. Αλλά αλληλοσυνδέονται και γι' αυτό τον λόγο μπορούν, προς το παρόν, να βοηθήσουν τον αναγνώστη να ρίξει μια πρόσκαιρη ματιά στο μεγάλο μυστικό της μοίρας του ανθρώπου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑ

Η τεχνική ως τακτική ζωής

ΕΝΑ

ΤΟ πρόβλημα της τεχνικής και της σχέσης της με την κουλτούρα και την Ιστορία παρουσιάζεται για πρώτη φορά τον δέκατο ένατο αιώνα. Ο δέκατος όγδοος, με τον στοιχειώδη σκεπτικισμό του — αυτή την αμφιβολία που ήταν σχεδόν απελπισία — είχε θέσει το ερώτημα του νοήματος και της αξίας της κουλτούρας. Ήταν ένα ερώτημα που τον οδήγησε σε όλο και ευρύτερα και πιο εξουθενωτικά ερωτήματα και δημιούργησε έτσι τη δυνατότητα για τον εικοστό αιώνα, για το δικό μας καιρό, που αντιμετωπίζει την ολότητα της παγκόσμιας ιστορίας σαν πρόβλημα.

Ο δέκατος όγδοος αιώνας, ο αιώνας του Ροβινσώνα Κρούσου και του Ζαν Ζακ Ρουσσώ, του αγγλικού πάρκου και της βουκολικής ποίησης, αντιμετώπιζε τον ίδιο τον “αυθεντικό” άνθρωπο σαν ένα είδος αμνού των λειμώνων, ένα ειρηνικό και ενάρετο πλάσμα έως ότου ήρθε η κουλτούρα να τον καταστρέψει. Η τεχνική πλευρά του ανθρώπου αγνοήθηκε παντελώς ή, αν την έβλεπαν, τη θεωρούσαν ανάξια της προσοχής ενός ηθικοδιδασκάλου.

Μετά όμως από τον Ναπολέοντα η μηχανική τεχνική της Δυτικής Ευρώπης γιγαντώθηκε και με τις βιομηχανικές της πόλεις, τις σιδηροδρομικές της γραμμές, τα ατμόπλοια της, μας υποχρέωσε τελικά να αντιμετωπίσουμε το πρόβλημα άμεσα και σοβαρά. Ποια είναι η σημασία της τεχνικής; Ποιό νόημα μέσα στην ιστορία, ποιά αξία μέσα στη ζωή άραγε διαθέτει και πού — κοινωνικά και μεταφυσικά — στέκεται; Πολλές ήταν οι απαντήσεις που δόθηκαν σ’ αυτά τα ερωτήματα, αλλά στο τέλος ουσιαστικά είναι μόνο δύο.

Από τη μια πλευρά ήταν οι ιδεαλιστές και οι ιδεολόγοι, οι αργοπορημένοι στρατοκόποι του ουμανιστικού κλασικισμού της εποχής του Γκαίτε, που πίστευαν πως τα τεχνικά ζητήματα και τα οικονομικά θέματα βρίσκονται έξω, ή μάλλον *κάτω*, από την “κουλτούρα”. Ο ίδιος ο Γκαίτε, με τη ρωμαλέα του αίσθηση πραγματικότητας, προσπάθησε με τον *Faust II* να ερευνήσει τον καινούργιο αυτό κόσμο ως τα μύχια του. Αλλά ακόμα και στον Βίλχεμ φον Χιούμπολντ έχουμε την απαρχή αυτής της αντιρεαλιστικής, φιλολογικής θέσης της ιστορίας που έφτασε να κρίνει τις αξίες μιας ιστορικής εποχής από τον αριθμό των πινάκων και βιβλίων που παρήγαγε. Ένας βασιλέας θεωρείτο σημαντική μορφή αν ανακηρυσσόταν προστάτης των γραμμάτων και των τεχνών — το τι ήταν από άλλες πλευρές δεν μετρούσε. Το κράτος ήταν ένα συνεχές μειονέκτημα για την αληθινή κουλτούρα που συζητείτο σε αίθουσες διαλέξεων, σε συναντήσεις λογίων και σε σπουδαστήρια. Ο πόλεμος δεν ήταν πια κάτι αξιόλογο, αλλά κατάλοιπο μιας ξεπερασμένης βαρβα-

ρότητας, ενώ τα οικονομικά ήταν κάτι πεζό και ηλίθιο και ανάξιο προσοχής, αν και στην πραγματικότητα βρισκόντουσαν σε καθημερινή ζήτηση. Η αναφορά ενός μεγάλου εμπόρου ή ενός μεγάλου μηχανικού μαζί με ποιητές και στοχαστές ήταν σχεδόν μια πράξη *lèse-majesté* για την “αληθινή” κουλτούρα. Σκεφθήτε, για παράδειγμα, το *Weltgeschichtliche Betrachtungen* του Γιάκομπ Μπιούρχαρντ — αυτή η θεώρηση είναι τυπική για τους περισσότερους καθηγητές φιλοσοφίας (και για όχι λίγους ιστορικούς, επίσης), ακριβώς όπως είναι και για εκείνους τους σημερινούς λογίους και εστέτ που πιστεύουν πως η παραγωγή ενός μυθιστορήματος είναι κάτι πιο σημαντικό από τον σχεδιασμό μιας μηχανής αεροσκάφους.

Από την άλλη πλευρά βρισκόταν ο υλισμός — στην ουσία ένα αγγλικό προϊόν — που ήταν της μόδας μεταξύ των ημιμαθών κατά το δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα, και η φιλοσοφία της φιλελεύθερης δημοσιογραφίας και των ριζοσπαστικών μαζικών συγκεντρώσεων, του μαρξισμού και των κοινωνικο-ηθικών συγγραφέων που θεωρούσαν τους εαυτούς τους στοχαστές και προφήτες.

Αν το χαρακτηριστικό της πρώτης κατηγορίας ήταν η απουσία της αίσθησης πραγματικότητας, το χαρακτηριστικό της δεύτερης ήταν μια ολέθρια ρηχότητα. Το ιδεώδες της ήταν η *χρησιμότητα* και η χρησιμότητα μόνο. Οτιδήποτε ήταν χρήσιμο στην “ανθρωπότητα” ήταν θεμιτό στοιχείο της κουλτούρας, ήταν στην πραγματικότητα η κουλτούρα. Τα υπόλοιπα ήταν πολυτέλεια, πρόληψη ή βαρβαρότητα. Αυτή η χρησιμότητα συνεισέφερε στην “ευτυχία του μεγαλύτερου αριθμού”, και η ευτυχία αυτή συνίστατο στο μη πράττειν — γιατί αυτό σε τελική ανάλυση είναι το δόγμα των Bentham, Spencer και Mill. Στόχος της ανθρωπότητας θεωρείτο η ανακούφιση του ατόμου από όσο γίνεται περισσότερη εργασία και η μετάθεση του βάρους στη μηχανή. Η ελευθερία από τη “μιζέρια της μισθωτής εργασίας”, η ισότητα στην ψυχαγωγία και τις ανέσεις και η “απόλαυση της τέχνης” — αυτό ήταν το *panem et circenses* της γιγάντιας πόλης της ύστερης περιόδου που αναδύονταν. Ο προοδευτικός φιλισταίος έλυνε από λυρισμό για κάθε κουμπί που έθετε σε κίνηση κάποια συσκευή για την — υποτιθέμενη — ανακούφιση της ανθρώπινης εργασίας. Στη θέση της γνήσιας θρησκευίας προηγούμενων εποχών υπήρχε τώρα ένας ρηχός ενθουσιασμός για τα “επιτεύγματα της ανθρωπότητας” και με τον όρο αυτό δεν εννοούσαν τίποτα άλλο από πρόοδο στην τεχνική της εξοικονόμησης εργασίας και παραγωγής ψυχαγωγίας. Για την ψυχή, ούτε λέξη.

Βέβαια, με τέτοια ιδεώδη δεν συμφωνούν καθόλου οι μεγάλοι εφευρέτες (με ελάχιστες εξαιρέσεις), ούτε βεβαίως οι πραγματικοί γνώστες της τεχνικής. Τα ιδεώδη αυτά ανήκουν στους *θεατές γύρω τους*, ενώ οι ίδιοι είναι ανίκανοι να ανακαλύψουν οτιδήποτε (ή εν πάση περιπτώσει να το καταλάβουν αν το έκαναν), αισθάνονταν πως υπάρχει στον αέρα κάτι προς όφελός τους. Και μέσα από αυτές τις συνθήκες, εφ’ όσον σε κάθε “πολιτισμό”¹ ο υλισμός διακρίνεται από έλλειψη φαντασίας, σχηματιζόταν μια εικόνα του μέλλοντος όπου το έσχατο αντικείμενο και η τελική μόνιμη συνθήκη της ανθρωπότητας είναι ένας γήινος παράδεισος νοητός με τους όρους της τρέχουσας τεχνικής μόδας, ας πούμε, της δεκαετίας του ογδόντα του προηγούμενου αιώνα — μια μάλλον αιφνιδιαστική άρνηση της ίδιας της έννοιας της προόδου, η οποία εξ ορισμού αποκλείει “καταστάσεις”. Αυτό το σύνολο ιδεών παρουσιάζεται σε βιβλία όπως το *Alte und Neue Glaube* του Strauss, το *Looking Backward* του Bellamy και το *Die Frau und der Sozialismus* του

¹ Η λέξη χρησιμοποιείται βεβαίως με την ειδική έννοια που έχει στο βιβλίο *Η παρακμή της Δύσης* — σμ.

Bebel. Όχι πια πόλεμος, όχι άλλες διακρίσεις στον νόμο, τους ανθρώπους, τα κράτη ή τις θρησκείες, όχι πια εγκληματίες ή τυχοδιώκτες, όχι πια συγκρούσεις που πηγάζουν από ανωτερότητες και ανομοιότητες, όχι πια μίσος ή εκδίκηση, αλλά μόνο ατέλειωτη άνεση μέσα στις χιλιετίες. Ακόμα και σήμερα, που ζούμε τις τελευταίες φάσεις αυτής της επιπόλαιας αισιοδοξίας, οι ηλιθιότητες αυτές μας κάνουν να ανατριχιάζουμε όταν σκεφτόμαστε τη φοβερή πλήξη — το *tedium vitae* της αυτοκρατορικής Ρώμης — που πλακώνει την ψυχή μόνο με το διάβασμα τέτοιων ειδυλλιακών φαντασιώσεων, των οποίων και μια μερική μόνο εφαρμογή στην πραγματική ζωή θα οδηγούσε σε μαζικές δολοφονίες και αυτοκτονίες.

Σήμερα και οι δύο αυτές απόψεις είναι ξεπερασμένες. Τουλάχιστον, με τον εικοστό, έχουμε φτάσει σ' έναν αιώνα ο οποίος είναι αρκετά ώριμος να εμβαθύνει στην τελική σημασία των γεγονότων που η ολότητά τους συνιστά την *παγκόσμια ιστορία*. Η ερμηνεία των γεγονότων και των συμβάντων δεν είναι πια ζήτημα των προσωπικών προτιμήσεων ατόμων με εκλογικευτική τάση ή των ελπίδων και επιθυμιών των μαζών. Τη θέση του “ίσως θα είναι έτσι” και “θα’πρεπε να είναι έτσι” την καταλαμβάνουν τα αμείλικτα “είναι έτσι” και “θα είναι έτσι”. Μια περήφανη σκέψη αντικαθιστά τους συναισθηματισμούς του περασμένου αιώνα. Έχουμε μάθει πια πως η ιστορία είναι κάτι που δεν λαβαίνει υπ’ όψη του καμιά από τις προσδοκίες μας.

Είναι ένα φυσιογνωμικό γεγονός, όπως το έχω αποκαλέσει αλλού² — δηλαδή η ποιότητα που μόνο αυτή μας επιτρέπει να ερευνήσουμε το νόημα όλων των συμβαινόντων — η ενόραση του Γκαίτε και κάθε γεννημένου γνώστη ανθρώπων και ζωής και ιστορίας μέσα στους αιώνες – αυτό που αποκαλύπτει στο άτομο τη βαθύτερη σημασία των πραγμάτων.

ΔΥΟ

Ν θέλουμε να καταλάβουμε την ουσία της τεχνικής, δεν πρέπει να ξεκινήσουμε από την τεχνική της μηχανικής εποχής κι ακόμα λιγότερο από την παραπλανητική δοξασία ότι η κατασκευή μηχανών και εργαλείων είναι ο *στόχος* της τεχνικής.

Γιατί στην πραγματικότητα η τεχνική είναι πανάρχαια και επιπλέον δεν είναι κάτι ιστορικά συγκεκριμένο, αλλά κάτι εξαιρετικά γενικό. Εκτείνεται πολύ πιο πέρα από την ανθρωπότητα, πίσω στη ζωή των ζώων, κυριολεκτικά *όλων* των ζώων. Σε αντίθεση με τον φυτικό τύπο, είναι χαρακτηριστικό του ζωικού τύπου ζωής, που έχει την ικανότητα να κινείται ελεύθερα στον χώρο και διαθέτει κάποια μικρή ή μεγάλη βούληση και ανεξαρτησία από τη φύση ως σύνολο και επειδή τα διαθέτει αυτά είναι υποχρεωμένος να στέκεται ενάντια στη φύση και να δίνει στον εαυτό του κάποιο είδος σημασίας, κάποιο είδος νοήματος και κάποιο είδος ανωτερότητας. Έτσι, αν θέλουμε να δώσουμε μια σημασία στην τεχνική, πρέπει να ξεκινήσουμε από την *ψυχή* κι από αυτή μόνο. Γιατί η ελεύθερα κινούμενη ζωή του ζώου³ είναι αγώνας και τίποτα άλλο από αγώνας και η *τακτική* της ζωής του, η ανωτερότητα ή κατωτερότητά του απέναντι

² *Η Παρακμή της Δύσης*, αγγλική έκδοση, τ. I, σ. 100.

³ *Η Παρακμή της Δύσης*, αγγλική έκδοση, τ. II, σ. 3.

στο “άλλο” (είτε αυτό το “άλλο” είναι έμψυχη είτε άψυχη φύση) είναι εκείνο που αποφασίζει την *ιστορία* της ζωής του, αυτό που καθορίζει αν η μοίρα του είναι να υφίσταται την ιστορία άλλων ή αν θα είναι το ίδιο η ιστορία τους. *Η τεχνική είναι η τακτική της ζωής*. Είναι η ενδότερη μορφή εκείνου που η *διαδικασία* της σύγκρουσης — της σύγκρουσης που είναι ταυτόσημη με την ίδια τη ζωή — είναι η εξωτερική έκφραση.

Και φτάνουμε στο δεύτερο λάθος που πρέπει να αποφύγουμε. *Η τεχνική δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται με όρους εργαλειακούς*. Αυτό που έχει σημασία δεν είναι πώς φτιάχνει κανείς πράγματα, *αλλά το τι θα κάνει μ’ αυτά* — όχι το όπλο αλλά η μάχη. Ο σύγχρονος πόλεμος, όπου το αποφασιστικό στοιχείο είναι η τακτική — όπου η τεχνική της διεξαγωγής του πολέμου, οι τεχνικές εφεύρεσης, παραγωγής και χειρισμού των όπλων είναι μόνο ζητήματα σε μια συνολική διαδικασία — δείχνει μια γενική αλήθεια. Υπάρχουν αμέτρητες τεχνικές όπου δεν χρησιμοποιούνται καθόλου εργαλεία, όπως του λιονταριού που με ευστροφία αρπάζει τη γαζέλα ή αυτές της διπλωματίας. Ή, επίσης, οι τεχνικές της διοίκησης, που επιδιώκουν να διατηρούν το κράτος σε φόρμα για τους αγώνες της πολιτικής ιστορίας. Υπάρχουν τεχνικές χημικού πολέμου. Κάθε αγώνας με ένα πρόβλημα αναζητάει μια λογική τεχνική. Υπάρχουν οι τεχνικές της πινελιάς του ζωγράφου ή της εκτροφής αλόγων ή του πιλοταρίσματος ενός αεροπλοίου. Πάντοτε είναι ζήτημα *σκόπιμης δραστηριότητας, ποτέ πραγμάτων*. Κι ακριβώς αυτό είναι που παραβλέπεται στη μελέτη της προ-ιστορίας, όπου τόση προσοχή δίνεται σε πράγματα σε μουσεια και τόσο λίγη στις αμέτρητες διαδικασίες που πρέπει να υπήρχαν, αν και μπορεί να εξαφανίστηκαν χωρίς ν’ αφήσουν ίχнос.

Κάθε μηχανή *υπηρετεί* κάποια διαδικασία και οφείλει την ύπαρξή της σε *σκέψη* γι’ αυτή τη διαδικασία. Όλα τα μέσα μεταφοράς έχουν αναπτυχθεί από την *ιδέα* της έλξης και της κωπηλασίας, του αρμενίσματος και του πετάγματος και όχι από οποιαδήποτε έννοια όπως ενός κάρου ή μιας βάρκας. Οι ίδιες οι μέθοδοι είναι όπλα. Και κατά συνέπεια η τεχνική κατά κανένα τρόπο δεν είναι “*τμήμα*” της οικονομίας, όπως ούτε η οικονομία (ή, κατ’ επέκταση, ο πόλεμος ή η πολιτική) μπορεί να υποστηρίξει πως είναι αυτόνομο “*τμήμα*” της ζωής. Όλα είναι απλώς *πτυχές μιας ενιαίας, μαχόμενης και φορτισμένης ζωής*. Και υπάρχει ένα μονοπάτι που οδηγεί από τον πρωτόγονο πόλεμο εξαφανισμένων θηρίων στις διαδικασίες των σημερινών εφευρετών και μηχανικών κι ένα παρόμοιο μονοπάτι από το τέχνασμα, το αρχαιότερο απ’ όλα τα όπλα, στον σχεδιασμό μηχανών με τις οποίες κάνουμε σήμερα πόλεμο στη φύση βραχυκυκλώνοντάς την.

Ονομάζουμε πρόοδο τις κινήσεις πάνω σ’ αυτά τα μονοπάτια. Αυτή ήταν η μεγάλη συνθηματική λέξη του περασμένου αιώνα. Οι άνθρωποι είδαν την ιστορία μπροστά τους σαν ένα δρόμο όπου, με γενναιότητα και πάντα εμπρός, βάδιζε η “*ανθρωπότητα*” — εννοώντας μ’ αυτό τον όρο τις λευκές φυλές ή ακριβέστερα τους κατοίκους των μεγάλων πόλεων ή γι’ ακόμα μεγαλύτερη ακρίβεια τους “*μορφωμένους*” εξ αυτών.

Αλλά προς τα πού; Και για πόσο; *Και μετά τί;*

Ήταν λίγο γελοία αυτή η πορεία προς το άπειρο, προς ένα σκοπό που οι άνθρωποι δεν μπορούσαν να τον σκεφθούν σοβαρά ή να τον δουν καθαρά ή να *τολμήσουν* να τον οραματιστούν — *γιατί κάθε σκοπός είναι και ένα τέλος*. Κανένας δεν κάνει κάτι χωρίς να σκεφθεί για μια στιγμή τι θα γίνει όταν πετύχει αυτό που επιδιώκει. Κανένας δεν ξεκινά ένα πόλεμο ή ένα ταξίδι ή ακόμα κι έναν απλό περίπατο χωρίς να σκεφθεί την κατεύθυνση και την *κατάληξή* του. Κάθε πραγματικά δημιουργικό ανθρώπινο ον γνωρίζει και τρέ-

μει την *κενότητα* που ακολουθεί την ολοκλήρωση ενός έργου. Στην ανάπτυξη ανήκει η εκπλήρωση — κάθε εξέλιξη έχει μια αρχή και κάθε εκπλήρωση είναι ένα *τέλος*. Στη νιότη ανήκουν τα γηρατιά, στην ανάπτυξη η παρακμή, στη ζωή ο θάνατος. Για το ζώο, που είναι δεμένο στο παρόν από τη φύση της σκέψης του, ο θάνατος είναι νοητός ή οσφρητός σαν κάτι που βρίσκεται στο μέλλον, κάτι που δεν το απειλεί. Γνωρίζει το φόβο του θανάτου μόνο *τη στιγμή* που φονεύεται. Αλλά ο άνθρωπος, που η σκέψη του έχει αποδεσμευστεί από το τώρα, το χθες και το αύριο, άφοβα εξετάζει το “κάποτε” του παρελθόντος και του μέλλοντος και εξαρτάται από το βάθος ή τη ρηχότητα της φύσης του αν θα θριαμβεύσει πάνω σ’ αυτό τον φόβο του τέλους ή όχι. Ένας παλιός ελληνικός θρύλος – που χωρίς αυτόν δεν θα είχε υπάρξει η Ιλιάδα – λέει πως η μητέρα του Αχιλλέα του έθεσε την επιλογή ανάμεσα σε μια μακρά ζωή ή μια σύντομη ζωή γεμάτη κατορθώματα και φήμη και πως εκείνος διάλεξε τη δεύτερη.

Ο άνθρωπος ήταν και είναι πολύ ρηχός και δειλός για ν’ αντέξει το γεγονός της *θνητότητας* οποιουδήποτε ζωντανού όντος. Το τυλίγει σε μια ροζ προοδευτική αισιοδοξία, σωριάζει πάνω του τα λουλούδια της λογοτεχνίας, κρύβεται πίσω από το τείχος των ιδεωδών για να μη δει τίποτα. Αλλά η προσωρινότητα, η γέννηση και ο θάνατος, είναι *η μορφή όλων όσα είναι πραγματικά* — από τα άστρα, που η μοίρα τους είναι για μας ανυπολόγιστη, μέχρι τις εφήμερες συναθροίσεις πάνω στον πλανήτη μας. Η ζωή του ατόμου — είτε είναι ζώο είτε φυτό είτε άνθρωπος — είναι το ίδιο φθαρτή με τη ζωή των λαών μας κουλτούρας. Κάθε δημιουργήμα είναι καταδικασμένο να παρακμάσει και να χαθεί, κάθε σκέψη, κάθε εφεύρεση, κάθε κατόρθωμα. Εδώ, εκεί, παντού, γνωρίζουμε για μεγαλειώδεις πορείες της ιστορίας που έχουν εξαφανιστεί. Ερείπια ξεχασμένων έργων πεθαμένων κουλτουρών κείτονται ολόγυρά μας. Η ύβρις του Προμηθέα, που άπλωσε το χέρι του στους ουρανούς για να υποτάξει τις θεϊκές δυνάμεις στον άνθρωπο, κουβαλάει μαζί της την πτώση του. Τί μπορεί, λοιπόν, να πει κανείς για τις φλυαρίες περί “αθάνατων επιτευγμάτων”;

Η παγκόσμια ιστορία έχει πολύ διαφορετικό πρόσωπο απ’ αυτό που ακόμα και η εποχή μας επιτρέπει στον εαυτό της να ονειρεύεται. Η ιστορία του ανθρώπου, σε σύγκριση με την ιστορία του φυτικού και ζωικού κόσμου σ’ αυτό τον πλανήτη — για να μην αναφέρουμε τις διάρκειες ζωής που επικρατούν στον κόσμο των άστρων — είναι πράγματι πολύ σύντομη. Είναι μια απότομη άνοδος και πτώση, που καλύπτει λίγες χιλιετίες, μια περίοδος αμελητέα στην ιστορία της γης, αλλά για μας που γεννηθήκαμε μ’ αυτή είναι γεμάτη τραγικό μεγαλείο και δύναμη. Κι εμείς, τα ανθρώπινα όντα του εικοστού αιώνα, κατηγορούμε *βλέποντας*. Η ματιά μας για ιστορία, η ικανότητά μας να γράφουμε ιστορία, είναι ένα αποκαλυπτικό σημάδι ότι το μονοπάτι μας είναι κατηφορικό. Στο αποκορύφωμα των ανώτερων Κουλτουρών, καθώς αυτές μεταβάλλονται σε Πολιτισμό, αυτό το δώρο της οξυδερκούς αναγνώρισης προσφέρεται για μια στιγμή και μόνο για μια στιγμή.

Πραγματικά, είναι ζήτημα χωρίς σημασία, ανάμεσα στα σμήνη των “αιώνιων” άστρων, ποιά είναι η μοίρα αυτού του μικρού πλανήτη που ακολουθεί την πορεία του κάπου στο άπειρο διάστημα για λίγο χρόνο. Και είναι ακόμα λιγότερο σημαντικό ό,τι κινείται για δυό στιγμές πάνω στην επιφάνειά του. Αλλά για όλους και τον καθένα μας, που πραγματικά είμαστε ένα τίποτα, αυτή η απίστευτα σύντομη στιγμή είναι μια ολόκληρη ζωή πεταμένη σ’ αυτό το περιδίνητο σύμπαν. Και συνεπώς για μας αυτός ο κόσμος-σεμικρογραφία, αυτή η “παγκόσμια ιστορία”, είναι κάτι με υπέρτατη σημασία. Κι ακόμα

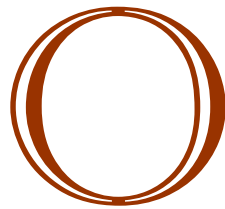

περισσότερο, η *μοίρα* του καθενός από αυτά τα άτομα συνίσταται όχι στο ότι βρέθηκε απλώς σ' αυτή την παγκόσμια ιστορία μέσω της γέννησής του, αλλά στο ότι ήρθε σ' αυτή σε ένα συγκεκριμένο αιώνα, σε μια συγκεκριμένη χώρα, σε ένα συγκεκριμένο λαό, σε μια συγκεκριμένη θρησκεία, σε μια συγκεκριμένη τάξη. Δεν έχουμε τη δύναμη να διαλέξουμε αν θα είμαστε γιοί ενός Αιγύπτιου αγρότη το 3000 π.Χ. ή ενός Πέρση βασιλιά ή ενός σημερινού αλήτη. Η μοίρα αυτή είναι κάτι στο οποίο πρέπει να προσαρμοστούμε. Μας *καταδικάζει* σε ορισμένες καταστάσεις, απόψεις και πράξεις. Δεν υπάρχουν “άνθρωπο-καθεαυτοί” σαν αυτούς για τους οποίους μιλούν οι φιλόσοφοι, αλλά μόνο άνθρωποι ενός καιρού, μιας περιοχής, μιας φυλής, μιας κάστας, που μάχονται σε ένα *δεδομένο* κόσμο και νικούν ή ηττώνται, ενώ το σύμπαν γύρω τους κινείται αργά με μια θεϊκή αδιαφορία. Η μάχη αυτή *είναι* η ζωή — η ζωή πράγματι με τη νιτσειϊκή έννοια, μια αμείλικτη, ανελέητη, ασυνθηκολόγητη μάχη της βούλησης-για-δύναμη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΥΟ

Φυτοφάγα και θηρευτές

ΤΡΙΑ

ΑΝΘΡΩΠΟΣ είναι θηρευτής. Οι οξυδερκείς στοχαστές, όπως ο Μονταίνιος και ο Νίτσε, πάντοτε το γνώριζαν αυτό. Στα παλιά παραμύθια και τις παροιμίες των χωρικών και των νομάδων σ' όλο τον κόσμο με τη γεμάτη ζωντάνια πανουργία τους, στη χαμογελαστή διεισδυτικότητα που χαρακτηρίζει τον μεγάλο γνώστη των ανθρώπων, είτε είναι πολιτικός ή στρατηγός, έμπορος ή δικαστής στην ωριμότητα μιας γεμάτης ζωής, στην απελπισία του αναμορφωτή του κόσμου ο οποίος απέτυχε, στις κατάρρες του οργισμένου ιερέα — σε κανένα απ' αυτά δεν υπάρχει άρνηση ή έστω απόκρυψη του γεγονότος, ούτε καν προσπάθεια. Μόνο στην πομπώδη σοβαρότητα των ιδεαλιστών φιλοσόφων και άλλων... θεολόγων λείπει το κουράγιο να μιλήσουν ανοιχτά γι' αυτό που στο βάθος της καρδιάς τους γνωρίζουν πολύ καλά. Τα ιδεώδη είναι δειλία. Κι όμως, ακόμα και από τα έργα αυτών των ανθρώπων μπορεί κανείς να βγάλει μια ωραία ανθολογία γνώμων που κατά καιρούς τους ξέφυγαν σχετικά με το θηρίο μέσα στον άνθρωπο.

Πρέπει σήμερα να κλείσουμε οριστικά τους λογαριασμούς μας μ' αυτή την άποψη. Ο σκεπτικισμός, η τελευταία εναπομένουσα φιλοσοφική στάση που είναι εφικτή (όχι, που είναι *αντάξια*) γι' αυτό τον αιώνα, δεν επιτρέπει άλλες υπεκφυγές στο ζήτημα. Και για τον ίδιο ακριβώς λόγο, δεν θα μπορούσα να αφήσω αναπάντητες άλλες απόψεις που έχουν ξεπηδήσει από τη φυσική επιστήμη του περασμένου αιώνα. Η *ανατομική* αντιμετώπιση και ταξινόμηση του ζωικού κόσμου διακατέχεται εντελώς (όπως θα περίμενε κανείς από την καταγωγή της) από την υλιστική θεώρηση. Πράγματι η εικόνα του σώματος, όπως παρουσιάζεται στο ανθρώπινο (και μόνο στο ανθρώπινο) μάτι και *a fortiori* η εικόνα του σώματος, όπως είναι διαμελισμένο στο ανατομείο, χημικά κατεργασμένο και πειραματικά κακοποιημένο, καταλήγει σ' ένα σύστημα — το σύστημα που θεμελίωσε ο Λιναίος και εμπάθυνε από παλαιοντολογική σκοπιά η δαρβίνεια σχολή — ένα σύστημα στατικών και οπτικά αξιολογούμενων λεπτομερειών. Αλλά τελικά υπάρχει και μια άλλη, τελείως διαφορετική και μη συστηματική ταξινόμηση ανάλογα με το είδος ζωής, που αποκαλύπτεται μόνο ζώντας αυθεντικά τη ζωή, μέσω της ενδόμυχα αισθητής σχέσης του Εγώ και του Εσύ, που είναι γνωστή σε κάθε χωρικό, αλλά και κάθε γνήσιο καλλιτέχνη και ποιητή. Μ' αρέσει να διαλογίζομαι πάνω στη φυσιογνωμική⁴ των ειδών ζωικής ζωής,

⁴ Η Παρακμή της Δύσης, αγγλική έκδοση, τ. Ι, σσ. 99-103.

των ειδών ζωικής *ψυχής*, και να αφήνω τη συστηματική κατάταξη της σωματικής δομής στους ζωολόγους. Γιατί έτσι αποκαλύπτεται μια εντελώς διαφορετική *ιεραρχία*, μια ιεραρχία ζωής και όχι σώματος.

Ένα φυτό ζει, αν και μόνο με μια περιορισμένη έννοια ζωντανού όντος⁵. Στην πραγματικότητα υπάρχει ζωή *σ' αυτό* ή γύρω απ' αυτό. Λέμε ότι "αυτό" αναπνέει, "αυτό" τρέφεται, "αυτό" πολλαπλασιάζεται, αλλά στην πραγματικότητα είναι απλώς το *θέατρο* διαδικασιών που αποτελούν μια ενότητα με τις διαδικασίες του φυσικού περιβάλλοντος, όπως η μέρα και η νύχτα, η λιακάδα και οι ζυμώσεις του χώματος, ούτως ώστε το φυτό το ίδιο δεν μπορεί να επιθυμεί κάτι ή να επιλέγει. Το καθετί λαβαίνει χώρα μ' αυτό και *σ' αυτό*. Δεν επιλέγει ούτε τη θέση του ούτε τη διατροφή του ούτε τα άλλα φυτά με τα οποία παράγει τους απογόνους του. Δεν κινείται από μόνο του, αλλά από τον άνεμο και τη ζέση και το φως. Πάνω απ' αυτή τη βαθμίδα ζωής αναδύεται τώρα η ελευθέρως κινούμενη ζωή των ζώων. Αλλά *σ'* αυτή τη ζωή υπάρχουν *δύο είδη*. Το ένα είδος, που έχει αντιπροσώπους σε κάθε ανατομικό γένος από τα μονοκύτταρα ζώα μέχρι τα υδρόβια πτηνά και τα οπληφόρα θηλαστικά, που η ζωή τους εξαρτάται από τη διατροφή τους από τον *ακίνητο* φυτικό κόσμο, γιατί τα φυτά δεν μπορούν να ξεφύγουν ή να υπερασπίσουν τον εαυτό τους. Αλλά πάνω απ' αυτό υπάρχει ένα δεύτερο είδος, που ζει από άλλα ζώα και η *ζωή του συνίσταται στον φόνο*. Εδώ το θήραμα είναι κι αυτό κινούμενο και μάλιστα πολύ και επιπλέον είναι μάχιμο και καλά εξοπλισμένο με κάθε είδους τεχνάσματα. Και το δεύτερο είδος βρίσκεται σε όλα τα γένη του συστήματος. Κάθε σταγόνα νερού είναι ένα πεδίο μάχης κι εμείς, που έχουμε τις μάχες συνεχώς μπροστά στα μάτια μας ώστε να τις θεωρούμε πια σαν κάτι δεδομένο ή να τις ξεχνάμε, ανατριχιάζουμε βλέποντας τις απίστευτες μορφές της βαθιάς θάλασσας να φονεύουν συνεχώς και να φονεύονται.

Ο θηρευτής είναι η ανώτερη μορφή κινούμενης ζωής. Διαθέτει τον μέγιστο βαθμό ελευθερίας του εαυτού του ενάντια στους άλλους, αναλαμβάνει ευθύνη απέναντι στον εαυτό του, διαθέτει μια μοναδικότητα του εαυτού, μια ακραία αναγκαιότητα όπου ο εαυτός μπορεί να αυτοδιατηρείται μόνο *πολεμώντας και νικώντας και καταστρέφοντας*. Είναι ένας τίτλος τιμής για τον άνθρωπο, σαν τύπο, να είναι θηρευτής.

Το φυτοφάγο είναι από τη μοίρα του *θήραμα* και προσπαθεί να ξεφύγει από τη μοίρα με τη φυγή, αλλά οι θηρευτές είναι υποχρεωμένοι να *πιάσουν* το θήραμα. Ο ένας τύπος ζωής είναι στη βαθύτερη ουσία του αμυντικός, ο άλλος επιθετικός, σκληρός, ανάλγητος, καταστρεπτικός. Η διαφορά φαίνεται ακόμα και στην τακτική της κίνησης — από τη μια μεριά η συνήθεια της φυγής, της σβελτάδας, του ελιγμού, της απόκρυψης κι από την άλλη η ευθεία κίνηση της επίθεσης, η εκτίναξη του λιονταριού, η εφόρμηση του αετού. Υπάρχουν τεχνάσματα και αντι-τεχνάσματα στο στυλ του δυνατού και στο στυλ του αδύναμου. Η εξυπνάδα με την ανθρώπινη έννοια, η *ζωηρή* εξυπνάδα, ανήκει μόνο στους θηρευτές. Τα φυτοφάγα συγκριτικά είναι ηλίθια και όχι μόνο η "αθώα" περιστέρα και ο ελέφαντας, αλλά και τα ευγενέστερα είδη όπως ο ταύρος, το άλογο και το ελάφι. Μόνο εξαιτίας της τυφλής οργής ή της σεξουαλικής διέγερσης είναι ικανά τα ζώα αυτά να πολεμήσουν, διαφορετικά επιτρέπουν στον εαυτό τους να εξημερωθεί κι ένα παιδάκι να μπορεί να τα οδηγήσει.

Πέρα απ' αυτές τις διαφορές στο είδος κίνησης, υπάρχουν κι άλλες πολύ πιο αποτελεσματικές στα όργανα των αισθήσεων. Τα όργανα αυτά συνοδεύονται από διαφορές

---

⁵ *Η Παρακμή της Δύσης*, αγγλική έκδοση, τ. II, σσ. 3 και επ.

στον τρόπο αντίληψης, πρόσληψης, ενός “κόσμου”. Αφ’ εαυτού κάθε ον ζει στη φύση, σ’ ένα περιβάλλον, άσχετα αν αντιλαμβάνεται αυτό το περιβάλλον ή όχι, ή αν γίνεται αντιληπτό μέσα σ’ αυτό το περιβάλλον ή όχι. Αλλά είναι η σχέση — μυστηριώδης κι ανεξήγητη για την ανθρώπινη λογική — που αναπτύσσεται ανάμεσα στο ζώο και το περιβάλλον μέσω του αγγίγματος, της τακτοποίησης και της κατανόησης, αυτό που δημιουργεί ένα *περιβάλλοντα κόσμο* από ένα απλό περιβάλλον. Τα ανώτερα φυτοφάγα κυβερνώνται από το αντί, αλλά πάνω απ’ όλα από την *όσφρηση*.⁶ Οι ανώτεροι θηρευτές από την άλλη πλευρά *κυβερνούν με το μάτι*. Η όσφρηση είναι η χαρακτηριστική αμυντική αίσθηση. Η μύτη πιάνει την περιοχή και την απόσταση του κινδύνου και δίνει έτσι στην κίνηση φυγής την κατάλληλη κατεύθυνση, *μακριά από κάτι*.

Αλλά το μάτι του θηρευτικού ζώου προσφέρει ένα *στόχο*. Το ίδιο το γεγονός ότι στα μεγάλα σαρκοβόρα όπως στον άνθρωπο τα δύο μάτια μπορούν να συγκλίνουν σ’ ένα σημείο στο περιβάλλον βοηθούν το ζώο να εντοπίζει το θήραμά του. Στην εχθρική αυτή ματιά υπάρχει ήδη η σιγουριά ότι το θύμα είναι καταδικασμένο και δεν μπορεί να ξεφύγει, ότι η καταδίωξη θ’ αρχίσει αμέσως. Αλλά αυτή η πράξη σύγκλισης των δύο ματιών που είναι προσανατολισμένα μπιστά και παράλληλα είναι ισοδύναμη με τη γέννηση του *κόσμου*, με την έννοια ότι ο άνθρωπος τον κατέχει — δηλαδή σαν μια εικόνα, σαν ένας κόσμος μπροστά στα μάτια, σαν ένας κόσμος όχι απλώς καμωμένος από φώτα και χρώματα, αλλά ένας κόσμος προοπτικής απόστασης, χώρου και κίνησης στον χώρο, αντικειμένων τοποθετημένων σε καθορισμένα σημεία. Αυτός ο τρόπος όρασης που έχουν όλα τα ανώτερα σαρκοβόρα — στα φυτοφάγα, π.χ. τα οπληφόρα, τα μάτια είναι τοποθετημένα στο πλάι και το καθένα δίνει μια διαφορετική και μη προοπτική εντύπωση — υπονοεί αφ’ εαυτού την έννοια του *ελέγχου*. Η κοσμοεικόνα είναι το περιβάλλον όπως *ελέγχεται* από τα μάτια. Τα μάτια του αρπακτικού ζυγίζουν τα πράγματα σύμφωνα με τη θέση και την απόσταση. Αδράζει τον ορίζοντα. Αναμετράει στο *πεδίο μάχης* τα αντικείμενα και τις συνθήκες της επίθεσης. Η όσφρηση και η κατασκόπευση, ο τρόπος δηλαδή της ελαφίνας και ο τρόπος του γερακιού, έχουν τη σχέση σκλαβιάς και κυριαρχίας. Υπάρχει μια άπειρη αίσθηση δύναμης σ’ αυτή την ήσυχη ευρυγώνια όραση, μια αίσθηση ελευθερίας που έχει πηγή την *ανωτερότητα* και τα θεμέλιά της είναι η γνώση της μεγαλύτερης δύναμης και η συνεπακόλουθη βεβαιότητα ότι δεν είναι θήραμα κανενός. Ο *κόσμος* είναι το θήραμα και σε τελική ανάλυση γι’ αυτόν ακριβώς τον λόγο μπόρεσε να υπάρξει η ανθρώπινη κουλτούρα.

Και τελικά αυτό το γεγονός της εγγενούς ανωτερότητας εκτείνεται όχι μόνο εξωτερικά, στον κόσμο του φωτός και των αχανών αποστάσεων, αλλά και εσωτερικά, στο είδος της ψυχής που διαθέτουν τα δυνατά ζώα. Η *ψυχή* — αυτό το αινιγματικό κάτι που νιώθουμε όταν ακούμε τη λέξη αυτή, αλλά που η ουσία του φέρνει σύγχυση σ’ όλες τις επιστήμες, αυτή η θεία σπίθα σ’ αυτό το ζωντανό σώμα που μέσα στον θεικά ανελέητο και θεικά αδιάφορο κόσμο πρέπει είτε να υποτάξει είτε να υποταγεί — είναι ο *αντίποδας* του κόσμου του φωτός γύρω μας και γι’ αυτό η σκέψη και τα αισθήματα του ανθρώπου είναι τόσο έτοιμα να δεχτούν την ύπαρξη μιας παγκόσμιας ψυχής μέσα σ’ αυτόν. Όσο πιο μοναχικό είναι το ον και όσο πιο αποφασισμένο να σχηματίσει τον κόσμο του ενάντια σε όλες τις συγκυρίες στο περιβάλλον, τόσο πιο ξεκάθαρο και δυνατό είναι το μέταλλο της ψυχής του. Ποιό είναι το αντίθετο της ψυχής ενός λιονταριού; Η ψυχή μιας

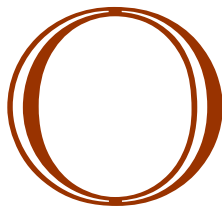
---

⁶ βλ. Üxküll: *Biologische Weltanschauung* (1913), σσ. 67 και επ.

αγελάδας. Στη θέση της δύναμης της ψυχής τα φυτοφάγα τοποθετούν αριθμούς, την αγέλη, την κοινή αίσθηση και τη μαζική πράξη. Αλλά όσο λιγότερο χρειάζεται κανείς τους άλλους, τόσο πιο δυνατός είναι. Ένας θηρευτής είναι εχθρός όλων. Δεν ανέχεται ποτέ έναν ισότιμο στο λημέρι του. Εδώ βρισκόμαστε μπροστά στη ρίζα της πραγματικά βασιλικής ιδέας της *ιδιοκτησίας*. Η ιδιοκτησία είναι ο χώρος όπου έχει κανείς απεριόριστη δύναμη, τη δύναμη που έχει κερδίσει στη μάχη αμυνόμενος ενάντια στους ισοτίμους του και νικώντας τελικά. Δεν είναι απλώς το δικαίωμα να κατέχεις, αλλά το κυρίαρχο δικαίωμα να κάνεις ό,τι θέλεις στο δικό σου. Μόλις το κατανοήσουμε αυτό, αντιλαμβανόμαστε πως υπάρχει *ηθική* των σαρκοβόρων και *ηθική* των φυτοφάγων. Και κανείς δεν έχει τη δύναμη να το αλλάξει αυτό. Χαρακτηρίζει την ενδότερη μορφή, το νόημα και την τακτική όλης της ζωής. Είναι απλώς ένα γεγονός. Μπορούμε να εξοντώσουμε τη ζωή, αλλά δεν μπορούμε να της αλλάξουμε το είδος. Ένα αρπακτικό εξημερωμένο και σε αιχμαλωσία — και κάθε ζωολογικός κήπος μπορεί να προσφέρει παραδείγματα — είναι σακάτικο, αρρωστημένο, εσωτερικά νεκρό. Μερικά απ' αυτά κάνουν απεργία πείνας όταν αιχμαλωτίζονται. Τα φυτοφάγα δεν χάνουν τίποτα όταν εξημερώνονται.

Αυτή είναι η διαφορά ανάμεσα στη μοίρα των φυτοφάγων και στη μοίρα των αρπακτικών. Η μια μοίρα είναι μόνο απειλούμενη, η άλλη ανυψώνει επίσης. Η πρώτη καταθλίβει, σε κάνει μίζερο και δειλό, ενώ η δεύτερη σε ανεβάζει μέσω της δύναμης και της νίκης, της περηφάνειας και του μίσους. Η πρώτη είναι η μοίρα που επιβάλλεται σε κάποιον, η δεύτερη είναι μια μοίρα ταυτόσημη με τον εαυτό σου. Και ο αγώνας της φύσης εντός ενάντια στη φύση εκτός έτσι πρέπει να αντιμετωπίζεται, όχι *μίζερα* όπως στον “αγώνα για ύπαρξη” του Σοπενχάουερ και του Δαρβίνου, αλλά σαν το μεγάλο νόημα που *εξευγενίζει* τη ζωή, το *annor fati* του Νίτσε. Και σ' αυτό το είδος, όχι στο άλλο, ανήκει ο άνθρωπος.

ΤΕΣΣΕΡΑ

ΑΝΘΡΩΠΟΣ δεν είναι αγαθιάρης, “φυσικά καλός” και ηλίθιος, ούτε ημι-πίθηκος με τεχνικές τάσεις, όπως τον περιγράφει ο Χέκελ και τον εικονογραφεί⁷ ο Γκάμπριελ Μαξ. Πάνω σ' αυτές τις εικόνες πέφτει ακόμα η πληβειακή σκιά του Ρουσώ. Όχι, η τακτική της ζωής του ανθρώπου είναι η τακτική του υπέροχου αρπακτικού — γενναίου, πανούργου και σκληρού. Ο άνθρωπος ζει με επίθεση, με φόνο, με καταστροφή. Θέλει, και πάντοτε ήθελε από τότε που υπάρχει, να είναι αφέντης.

Σημαίνει αυτό όμως ότι η τεχνική είναι πράγματι παλαιότερη από τον άνθρωπο; Βεβαίως όχι. Υπάρχει μια τεράστια διαφορά ανάμεσα στον άνθρωπο και όλα τα άλλα ζώα.

⁷ Είναι απλώς ο λυσσασμένος δαίμονας της ταξινόμησης που στοιχειώνει τους ανατόμους αυτό που έφερε τον άνθρωπο κοντά στους πιθήκους, κάτι που κι από αυτούς ακόμα έχει αρχίσει να θεωρείται σήμερα μια πολύ βιαστική και επιπόλαιη απόφαση. Βλ. π.χ. τον Κλάατς, ένα δαρβινιστή, (*Der Werdegang der Menschheit*, 1920), σσ. 29 και επ. Γιατί ακόμα και στο ίδιο το “σύστημα” ο άνθρωπος στέκεται εκτός γραμμής και πέρα από κάθε ταξινόμηση — πολύ πρωτόγονος σε πολλά σημεία της σωματικής του δομής και παράξενος σε άλλα. Αλλά αυτά δεν μας απασχολούν εδώ. Αυτό που μελετάμε εδώ είναι η ζωή του κι ο άνθρωπος στη μοίρα του, στην *ψυχή* του, είναι ένα αρπακτικό.

Η τεχνική των ζώων είναι μια *γενικής χρήσεως τεχνική*. Δεν είναι ούτε επινοητική ούτε επιδέχεται ανάπτυξη. Η μέλισσα από τότε που υπάρχει χτίζει της κερήθρες της ακριβώς όπως και σήμερα και θα συνεχίσει να τις χτίζει έτσι έως ότου εξαφανιστεί. Της ανήκουν όπως της ανήκει η μορφή των φτερών της και ο χρωματισμός του σώματός της. Η διάκριση ανάμεσα στη σωματική δομή και τον τρόπο ζωής είναι απλώς μια διάκριση των ανατόμων. Αν ξεκινήσουμε από την εσωτερική μορφή της ζωής αντί από αυτή του σώματος, η τακτική της ζωής και η οργάνωση του σώματος φαίνονται σαν ένα και το αυτό — εκφράσεις και τα δύο *μιας* οργανικής πραγματικότητας. Το “γένος” είναι μια μορφή όχι του ορατού και στατικού, αλλά της κινητικότητας — μια μορφή όχι του είναι έτσι αλλά του πράττειν έτσι. Η σωματική μορφή είναι η μορφή του *ενεργού* σώματος.

Οι μέλισσες, οι τερμίτες, οι κάστορες χτίζουν καταπληκτικές δομές. Τα μυρμήγκια γνωρίζουν τη γεωργία, την κατασκευή δρόμων και τη διαχείριση των πολέμων. Η παιδοκομία, η οχύρωση, η οργανωμένη μετανάστευση είναι ευρύτατα διαδεδομένες. Όλα όσα μπορεί να κάνει ο άνθρωπος, το έχει πετύχει το ένα ή το άλλο είδος ζώου. Η ελεύθερα κινούμενη ζωή γενικά περιλαμβάνει τάσεις που υπάρχουν ως *λανθάνουσες δυνατότητες*. Ο άνθρωπος δεν πετυχαίνει κάτι που δεν μπορεί να επιτευχθεί από τη φύση *σαν σύνολο*.

Και όμως — όλα αυτά κατά βάθος δεν έχουν τίποτα να κάνουν με την ανθρώπινη τεχνική. Η γενικής χρήσεως αυτή τεχνική είναι *αναλλοίωτη*, αυτό άλλωστα σημαίνει η λέξη “ένστικτο”. Η “σκέψη” των ζώων, στενά δεμένη με το άμεσο εδώ και τώρα και μη γνωρίζοντας ούτε παρελθόν ούτε μέλλον, δεν γνωρίζει επίσης ούτε την εμπειρία ούτε το άγχος. Δεν είναι αλήθεια ότι το θηλυκό ζώο “νοιαζεται” για τα μικρά του. Η έγνοια είναι ένα αίσθημα που προϋποθέτει ματιά στο μέλλον, αγωνία γι’ αυτό *που θα έρθει*, όπως η μεταμέλεια προϋποθέτει γνώση του τι *υπήρχε*. Το ζώο δεν μπορεί ούτε να μισεί ούτε να απελπίζεται. Η παιδοκομική του δραστηριότητα είναι, όπως όλα όσα αναφέρθηκαν, μια σκοτεινή ασύνειδη απόκριση σε παρόρμηση όπως βρίσκουμε σε πολλές μορφές ζωής. Η γενικής χρήσεως τεχνική δεν είναι απλώς αναλλοίωτη, είναι και *απρόσωπη*. Αντίθετα, το μοναδικό γεγονός για την ανθρώπινη τεχνική είναι πως είναι *ανεξάρτητη* από τη ζωή του ανθρώπινου γένους. Είναι το μοναδικό παράδειγμα σε όλη την ιστορία της ζωής όπου το άτομο απελευθερώνει τον εαυτό του από τον πειθαναγκασμό του γένους. Χρειάζεται να διαλογιστεί πολύ κανείς πάνω σ’ αυτή τη σκέψη για να συλλάβει τις τεράστιες επιπτώσεις της. Η τεχνική στην ανθρώπινη ζωή είναι συνειδητή, αυθαίρετη, αλλοιώσιμη, προσωπική, *επινοητική*. Μαθαίνεται και επιδέχεται βελτιώσεις. Ο άνθρωπος έχει γίνει ο *δημιουργός* της τακτικής του για τη ζωή — αυτό είναι το μεγαλείο του και η καταδίκη του. Και την εσωτερική μορφή αυτής της δημιουργικότητας την αποκαλούμε *κουλτούρα* — καλλιέργεια, να καλλιεργείς, να καλλιεργείσαι, να υποφέρεις από την καλλιέργεια. Οι δημιουργίες του ανθρώπου είναι η έκφραση του είναι του σε *προσωπική* μορφή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΑ

Η καταγωγή του ανθρώπου: Χέρι και εργαλείο

ΠΕΝΤΕ

ΠΟ πότε υπάρχει αυτός ο τύπος *επινοητικού σαρκοβόρου*; Ή, που είναι το ίδιο πράγμα, από πότε υπάρχουν άνθρωποι; Τί είναι ο άνθρωπος; Και πώς έφτασε να γίνει άνθρωπος;

Η απάντηση είναι — μέσω της γένεσης του χεριού. Έχουμε εδώ ένα όπλο ασύγκριτο στον κόσμο της ελεύθερα κινούμενης ζωής. Συγκρίνετέ το με το πόδι του ζώου, το ράμφος, τα κέρατα, τα δόντια και τα πτερύγια άλλων πλασμάτων. Κατ' αρχή, η αίσθηση της αφής είναι συγκεντρωμένη σ' αυτό, με την ίδια έννοια που το μάτι είναι το όργανο της όρασης και το αυτί της ακοής. Ξεχωρίζει όχι μόνο το ζεστό από το κρύο, το στερεό από το υγρό, το σκληρό από το μαλακό, αλλά πάνω απ' όλα το βάρος, τη μορφή και τη θέση αντίστασης κλπ. — με δυό λόγια, *πράγματα στον χώρο*. Αλλά πέρα και πάνω απ' αυτή τη λειτουργία, η *δραστηριότητα* της ζωής είναι συγκεντρωμένη σ' αυτό τόσο απόλυτα που ολόκληρο το παρουσιαστικό και η συμπεριφορά του σώματος έχει — ταυτόχρονα — διαμορφωθεί σύμφωνα μ' αυτό. Δεν υπάρχει τίποτα σ' ολόκληρο τον κόσμο που να μπορεί να αντιπαραβληθεί μ' αυτό το μέλος ως προς την αφή και τη δράση. Στο μάτι του θηρευτή που βλέπει τον κόσμο “θεωρητικά” προστίθεται το χέρι του ανθρώπου που ελέγχει τον κόσμο *πρακτικά*.

Η καταγωγή του πρέπει να ήταν *ξαφνική*. Στα μέτρα του ρυθμού των κοσμικών ρευμάτων πρέπει να συνέβη, όπως καθετί αποφασιστικό στην ιστορία του κόσμου, το ίδιο απότομα με μια αστραπή ή ένα σεισμό.

Πρέπει κι εδώ να απελευθερωθούμε από την ιδέα του δέκατου ένατου αιώνα, που βασίζεται στις γεωλογικές έρευνες του Lyell, περί μιας “εξελικτικής” διαδικασίας. Μια τέτοια αργή, φλεγματική αλλαγή είναι πραγματικά ταιριαστή στην αγγλική φύση, αλλά δεν αντιπροσωπεύει τη φύση. Για να υποστηριχθεί αυτή η θεωρία, εφ' όσον σε μετρήσιμες περιόδους δεν αποκαλύφθηκε μια τέτοια διαδικασία, ο χρόνος επεκτάθηκε σε εκατομμύρια χρόνια. Αλλά στην πραγματικότητα δεν μπορούμε να ξεχωρίσουμε τα γεωλογικά στρώματα παρά μόνο όταν τα έχουν διαχωρίσει για μας *καταστροφές* άγνωστου είδους και καταγωγής, ούτε να αναγνωρίσουμε είδη απολιθωμένων πλασμάτων παρά μόνο εάν εμφανίστηκαν ξαφνικά και παρέμειναν αναλλοίωτα μέχρι την εξαφάνισή τους. Για τους “προγόνους” του ανθρώπου δεν ξέρουμε τίποτα, παρ' όλες τις έρευνες και τη συγκριτική ανατομία. Ο ανθρώπινος σκελετός ήταν ίδιος από τότε που εμφανίστηκε μέχρι σήμερα — μπορεί να δει κανείς τον νεαντερτάλιο τύπο σε κάθε δημόσια συγκέντρωση. Είναι αδύνατο, συνεπώς, το χέρι, το όρθιο βάδισμα, η θέση του κεφαλιού και ούτω καθε-

ξής να έχουν αναπτυχθεί βαθμιαία και ανεξάρτητα. Ολόκληρο το πράγμα μετεωρίζεται μαζί και ξαφνικά είναι⁸. Η ιστορία του κόσμου πηδάει από καταστροφή σε καταστροφή, είτε μπορούμε να το αντιληφθούμε και να το αποδείξουμε είτε όχι. Σήμερα, από την εποχή του de Vries,⁹ το ονομάζουμε αυτό μετάλλαξη. Είναι μια εσωτερική αλλαγή που αρπάζει ξαφνικά όλα τα μέλη ενός γένους, βεβαίως “χωρίς ρυθμό ή λόγο”, όπως και οτιδήποτε άλλο στην πραγματικότητα. Είναι ο μυστηριώδης ρυθμός του πραγματικού.

Επιπλέον, όχι μόνο το χέρι του ανθρώπου, το βάδισμα και η στάση του έχουν εμφανιστεί μαζί, αλλά επίσης — κι αυτό είναι ένα σημείο που μέχρι τώρα κανείς δεν είχε παρατηρήσει — το χέρι και το εργαλείο. Το άοπλο χέρι από μόνο του είναι άχρηστο. Χρειάζεται ένα όπλο για να γίνει όπλο το ίδιο. Όπως τα εργαλεία και τα σκεύη πήραν μορφή από το σχήμα του χεριού, το ίδιο πήρε και το χέρι από το σχήμα του εργαλείου. Δεν έχει νόημα η προσπάθεια να ξεχωρίσουμε χρονολογικά αυτά τα δύο. Είναι αδύνατο το σχηματισμένο χέρι να ήταν ενεργό, έστω και για λίγο χρόνο, χωρίς το εργαλείο. Τα αρχαιότερα απομεινάρια του ανθρώπου και των εργαλείων του είναι εξίσου παλιά.

Αυτό που ξεχώρισε όμως — όχι χρονολογικά αλλά λογικά — είναι η τεχνική διαδικασία, έτσι ώστε η κατασκευή και η χρήση του εργαλείου να είναι διαφορετικά πράγματα. Όπως υπάρχει μια τεχνική κατασκευής βιολιού και μια άλλη παιξίματος βιολιού, έτσι υπάρχει και τεχνική της ναυπήγησης και τεχνική της ιστιοπλοΐας, κατασκευής τόξων και τοξοβολίας. Κανένα άλλο αρπακτικό ζώο δεν επιλέγει τα όπλα του, αλλά ο άνθρωπος όχι μόνο τα επιλέγει, αλλά και τα κατασκευάζει, και μάλιστα σύμφωνα με τις δικές του προσωπικές ιδέες. Και μ’ αυτό εξασφαλίζει μια τρομερή ανωτερότητα στον αγώνα ενάντια στο ίδιο του το είδος, ενάντια στα άλλα θηρία και ενάντια στη φύση.

Κι αυτό συνιστά την απελευθέρωσή του από τον πειθαναγκασμό του γένους, ένα φαινόμενο μοναδικό στην ιστορία της ζωής σ’ αυτό τον πλανήτη. Μ’ αυτό, ο άνθρωπος έρχεται στην ύπαρξη. Σε μεγάλο βαθμό κατορθώνει να απελευθερώσει την ενεργό ζωή του από τις συνθήκες του σώματός του. Το ένστικτο του γένους συνεχίζει να παραμένει σε πλήρη ισχύ, αλλά έχει αποσπαστεί η ατομική σκέψη και η νοήμων δράση, που είναι ανεξάρτητες από το γένος. Η ελευθερία αυτή συνίσταται στην ελευθερία επιλογής. Ο καθένας φτιάχνει το δικό του όπλο, σύμφωνα με τη δική του δεξιοτεχνία και τη δική του λογική. Τα τεράστια αποθέματα κακόμορφων και πεταμένων αντικειμένων που βρίσκουμε μιλούν εύγλωττα για το πόσο προσεκτική είναι αυτή η πρωτότυπη σκέψη-πράξη.

Εάν όμως τα αντικείμενα αυτά είναι τόσο ανόμοια ώστε να μπορεί κανείς — έστω και με αμφισβητούμενα κριτήρια — να συναγάγει την ύπαρξη ξεχωριστών “κουλτουρών” όπως η Ασιούλεια και η Σολούτρεια κι ακόμα να υποθέσει από εκεί και πέρα — κι αυτό χωρίς καμιά αιτιολογία — χρονικούς παραλληλισμούς και στις πέντε ηπείρους, η εξήγηση βρίσκεται στο γεγονός ότι αυτή η απελευθέρωση από τον πειθαναγκασμό του

---

⁸ Όσο για την “εξέλιξη” γενικά — οι ίδιοι οι δαρβινιστές λένε πως η κατοχή ενός τόσο θαυμαστού όπλου ευνόησε και βοήθησε το είδος στον αγώνα για ύπαρξη. Αλλά για να μπορεί το όπλο να προσφέρει ένα πλεονέκτημα πρέπει προηγουμένως να είναι έτοιμο για χρήση επειδή ένα ατελές όπλο θα ήταν άχρηστο βάρος και γι’ αυτό πραγματικό μειονέκτημα κατά τη διάρκεια της εξέλιξής του — μιας εξέλιξης η οποία, πρέπει να σημειωθεί, θεωρείται πως χρειάζεται χιλιάδες χρόνια. Και πώς άραγε φαντάζονται ότι ξεκίνησε αυτή η διαδικασία; Είναι μάλλον ηλίθιο να κυνηγάς αιτίες και αποτελέσματα, τα οποία στο κάτω κάτω της γραφής είναι μορφές της ανθρώπινης σκέψης και όχι του γίνεσθαι του κόσμου, με την ελπίδα πως διεισδύεις στα μυστικά αυτού του κόσμου.

⁹ H. de Vries: *Die Mutationstheorie* (1901, 1903, αγγλική μετάφραση, 1910).

είδους εμφανίστηκε αρχικά σαν μια μεγάλη *δυνατότητα* που πολύ απείχε απ' οποιονδήποτε πραγματικό ατομικισμό. Κανείς δεν θέλει να θεωρείται φρικιό ούτε από την άλλη μεριά να απομυμείται κάποιον άλλο. Πράγματι, ο καθένας σκέφτεται και εργάζεται για τον εαυτό του, αλλά η ζωή του γένους είναι τόσο δυνατή που παρ' όλα αυτά το προϊόν είναι παρόμοιο με αλλού — ουσιαστικά, ακόμα και σήμερα.

Έτσι, εκτός από τη “σκέψη του ματιού”, τη γρήγορη και οξυδερκή ματιά των μεγάλων θηρευτών, έχουμε τώρα και τη “σκέψη του χεριού”. Από την πρώτη στο μεταξύ αναπτύχθηκε η σκέψη που είναι θεωρητική, βαθυστόχαστη, εστιασμένη — ο “λογισμός” και η “σοφία” — και τώρα από τη δεύτερη έρχεται η πρακτική, πραγματιστική σκέψη, η “πανουργία” και η “εξυπνάδα” μας. Το μάτι αναζητά αιτίες και αποτελέσματα, το χέρι εργάζεται με την αρχή των μέσων και σκοπών. Το ερώτημα εάν κάτι είναι κατάλληλο ή ακατάλληλο — το κριτήριο του πράττοντος — δεν έχει καμιά σχέση με το αληθές ή ψευδές, τις αξίες του *παρατηρητή*. Και ένας στόχος είναι ένα γεγονός, ενώ η σύνδεση αιτίας και αποτελέσματος είναι μια *αλήθεια*¹⁰. Έτσι αναδύθηκαν οι πολύ διαφορετικοί τρόποι σκέψης των ανθρώπων της αλήθειας — του ιερέα, του λογίου, του φιλοσόφου — και των ανθρώπων του γεγονότος — του πολιτικού, του στρατηγού, του εμπόρου. Από τότε, όπως και σήμερα, το προστακτικό, επιτακτικό, αρπακτικό χέρι είναι η έκφραση βούλησης, τόσο πολύ μάλιστα που έχουμε γραφολογία και χειρομαντεία, για να μην αναφέρουμε λεκτικές εκφράσεις όπως το “βαρύ χέρι” του κατακτητή, η “δεξιοτεχνία” του τραπεζίτη και το “χέρι” που αποκαλύπτεται στα έργα του εγκληματία ή του καλλιτέχνη.

Με το χέρι, το όπλο και την προσωπική του σκέψη ο άνθρωπος έγινε *δημιουργικός*. Όλα όσα κάνουν τα ζώα παραμένουν στα όρια της δραστηριότητας του γένους τους και δεν εμπλουτίζουν καθόλου τη ζωή. Ο άνθρωπος, όμως, το δημιουργικό ζώο, έχει σκορπίσει ένα τέτοιο πλούτο επινοητικής σκέψης σ' όλο τον κόσμο που μάλλον νομιμοποιείται απόλυτα να αποκαλεί τη σύντομη ιστορία του “παγκόσμια ιστορία” και να θεωρεί το στενό του περιβάλλον ως “ανθρωπότητα” και την υπόλοιπη φύση ως φόντο, αντικείμενο, μέσο.

Αποκαλούμε *έργο* την πράξη του σκεπτόμενου χεριού. Υπάρχουν ήδη πράξεις στην ύπαρξη των ζώων, αλλά τα έργα αρχίζουν μόνο με τον άνθρωπο. Τίποτα δεν είναι σχετικά πιο διαφωτιστικό από την ιστορία της φωτιάς. Ο άνθρωπος *βλέπει* (αιτία και αποτέλεσμα) πώς ξεκινάει η φωτιά και το ίδιο κάνουν και πολλά θηρία. Αλλά μόνο ο άνθρωπος *σκέφτεται* μια διαδικασία (μέσο και σκοπός) για να την ξεκινάει. Καμιά άλλη πράξη δεν μας επιβάλλει μια τέτοια αίσθηση δημιουργίας όσο αυτή. Ένα από τα πιο αλλόκοτα, βίαια, αινιγματικά φαινόμενα της Φύσης — αστραπή, πυρκαγιά, ηφαίστειο — προσκαλείται από εδώ και πέρα στη ζωή από τον ίδιο του άνθρωπο *ενάντια* στη φύση. Τι αντίκτυπο αλήθεια θα προκάλεσε στην ψυχή του ανθρώπου η πρώτη ματιά σε μια φωτιά που την είχε ανάψει ο ίδιος!

---

¹⁰ Η Παρακμή της Λύσης, αγγλική μετάφραση, τ. Ι, σσ. 141 και επ.; τ. ΙΙ, σσ. 212 και επ.

ΕΞΙ

ΠΟ την κραταιά εντύπωση αυτής της ελεύθερης και συνειδητής *μοναδικής* πράξης, η οποία αναδύεται έτσι από την ομοιομορφία της παρορμητικής και συλλογικής δραστηριότητας του γένους, σχηματίζεται τώρα η αυθεντική ανθρώπινη ψυχή — μια πολύ μοναχική ψυχή (ακόμα κι αν συγκριθεί με την ψυχή των άλλων θηρευτών) με την περήφανε και στοχαστική ματιά εκείνου που γνωρίζει την ίδια του τη μοίρα, με μια απεριόριστη αίσθηση δύναμης στη γροθιά την εθισμένη στα έργα, ένας εχθρός όλων, που φονεύει και μισεί, αποφασισμένος κατακτήσει ή να πεθάνει. Αυτή η ψυχή είναι βαθύτερη και πιο παθιασμένη απ' την ψυχή οποιουδήποτε άλλου ζώου. Στέκει σε μια ασυνθηκολόγητη αντιπαλότητα με ολόκληρο τον κόσμο, απ' τον οποίο η ίδια του η δημιουργικότητα τον έχει αποσπάσει. Είναι η ψυχή του νεοφώτιστου. Ο πρώτος άνθρωπος φώλιαζε μόνος του σαν τα αρπακτικά πουλιά. Εάν μαζεύονταν μερικές “οικογένειες” σε μια αγέλη, ήταν μια πολύ χαλαρή αγέλη. Ακόμα δεν υπήρχε σκέψη για φυλές, πολύ δε περισσότερο για λαούς. Η αγέλη ήταν μια τυχαία συνάθροιση λίγων αρσενικών, που για πρώτη φορά δεν πολεμούν ο ένας τον άλλο, με τις γυναίκες τους και τα παιδιά αυτών των γυναικών, χωρίς αίσθηση κοινότητας και απόλυτα ελεύθερων. Δεν ήταν ένα “εμείς” σαν την απλή αγέλη μελών ενός γένους.

Η ψυχή αυτών των δυνατών μοναχικών πλασμάτων είναι απόλυτα πολεμοχαρής, δύσπιστη, ζηλότυπη για τη δύναμή της και τα λάφυρά της. Νιώθει ένα μεθύσι αισθημάτων όταν το μαχαίρι τρυπάει το εχθρικό σώμα, και η μυρουδιά του αίματος και η αίσθηση έκπληξης κυριεύουν τη θριαμβεύουσα ψυχή. Κάθε αληθινός “άνδρας”, ακόμα και στις πόλεις των ύστερων περιόδων κουλτούρας, νιώθει μέσα του κατά καιρούς τις υπνώττουσες φωτιές αυτής της πρωτόγονης ψυχής. Δεν υπάρχει εδώ τίποτα από τη θλιβερή αξιολόγηση των πραγμάτων σαν “χρήσιμα” ή “ωφέλιμα” κι ακόμα λιγότερο από το ξεδοντιάρικο εκείνο αίσθημα συμπάθειας και μονιάσματος και λαχτάρας για ησυχία. Αντί γι' αυτά υπάρχει μονάχα η περηφάνεια να ξέρεις πως σε φοβούνται, σε θαυμάζουν και σε μισούν για την τύχη και τη δύναμή σου, και η ορμή για εκδίκηση πάνω σε όλα, ζωντανά πλάσματα ή πράγματα, μόνο και μόνο γιατί υπάρχουν κι απειλούν αυτή την περηφάνεια.

Κι αυτή η ψυχή ορμάει μπροστά σε μια όλο και μεγαλύτερη αποξένωση απ' όλη τη φύση. Τα όπλα των θηρίων είναι φυσικά, αλλά η αρματωμένη γροθιά του ανθρώπου με το τεχνητό, σχεδιασμένο και επιλεγμένο όπλο δεν είναι. *Εδώ ξεκινάει η “Τέχνη” σαν αντιέννοια στη “Φύση”*. Κάθε τεχνική διαδικασία του ανθρώπου είναι μια τέχνη και έτσι ακριβώς περιγράφεται — παραδείγματος χάρη, οι τέχνες της τοξοβολίας και της ιππασίας, η τέχνη του πολέμου, οι τέχνες της οικοδόμησης και της διακυβέρνησης, της θυσίας και της προφητείας, της ζωγραφικής και της στιχουργικής, του επιστημονικού πειραματισμού. Κάθε έργο του ανθρώπου είναι τεχνητό, αφύσικο, από το άναμμα μιας φωτιάς μέχρι τα επιτεύγματα που θεωρούνται “καλλιτεχνικά” στις ανώτερες Κουλτούρες. Το πρόνομο της δημιουργίας έχει αποσπαστεί από τη φύση. Η ίδια η “ελεύθερη βούληση” είναι μια πράξη εξέγερσης και τίποτα λιγότερο. Ο δημιουργικός άνθρωπος έχει περάσει έξω από τα όρια της φύσης και με κάθε φρέσκο δημιούργημα ξεφεύγει όλο και πιο μακριά απ' αυτήν, γίνεται όλο και περισσότερο εχθρός της. *Αυτή* είναι η “παγκόσμια ιστορία” του, η ιστορία ενός σταθερά διευρυνόμενου, μοιραίου χάσματος ανάμεσα στον ανθρώπι-

νο κόσμο και το σύμπαν — η ιστορία ενός ρέμπελου που μεγαλώνει για να σηκώσει χέρι στη μάνα του.

Αυτή είναι η αρχή της *τραγωδίας* του ανθρώπου – επειδή η φύση είναι δυνατότερη. Ο άνθρωπος παραμένει εξαρτημένος απ’ αυτή, γιατί παρ’ όλα αυτά η φύση τον κλείνει, όπως κι όλα τα άλλα, στον κόρφο της. Όλες οι ανώτερες Κουλτούρες είναι *ήττες*. Ολόκληρα έθνη παραμένουν, εσωτερικά κατεστραμμένα και τσακισμένα, στείρα και πνευματικά εκφυλισμένα, σαν πτώματα στα χωράφια. Ο πόλεμος ενάντια στη φύση είναι ανέλπιδος — και όμως θα συνεχίσει μέχρι το πικρό τέλος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΣΣΕΡΑ

Η δεύτερη φάση: Λόγος και εγχείρημα

ΕΠΤΑ

TΟ πόσο κράτησε η εποχή του αρματωμένου χεριού — δηλαδή από τότε που ο άνθρωπος είναι άνθρωπος — δεν το γνωρίζουμε. Εν πάση περιπτώσει το σύνολο των χρόνων δεν μετράει, αν και σήμερα ακόμα το θέτουμε πολύ ψηλά. Δεν είναι ζήτημα εκατομμυρίων χρόνων, ούτε καν αρκετών εκατοντάδων χιλιάδων. Παρ’ όλα αυτά πρέπει να κύλησε ένας σημαντικός αριθμός χιλιετιών. Αλλά τώρα φτάνει μια δεύτερη κοσμο-ιστορική αλλαγή το ίδιο συγκλονιστική με την πρώτη και όπως εκείνη μεταμορφώνει εκ θεμελίων τη μοίρα του ανθρώπου — για μια ακόμα φορά μια αληθινή “μετάλλαξη” με την έννοια που αναφέραμε προηγουμένως. Η προϊστορική αρχαιολογία το έχει παρατηρήσει από παλιά και πράγματι τα αντικείμενα που βρίσκονται στα μουσεία μας αρχίζουν ξαφνικά να φαίνονται διαφορετικά. Πήλινα αγγεία εμφανίζονται και ίχνη “γεωργίας” και “κτηνοτροφίας” (αν και εδώ έχουμε μια βεβιασμένη χρήση όρων που αναφέρονται σε κάτι πολύ πιο σύγχρονο), κατασκευή οικίσκων, τάφοι, ενδείξεις ταξιδιών. Ένας καινούργιος κόσμος τεχνικών ιδεών και διαδικασιών εμφανίζεται. Η μουσειακή αντίληψη, που είναι πολύ τεχνητή και προκατειλημμένη με την απλή ταξινόμηση των ευρημάτων, έχει διαφοροποιήσει την παλαιότερη και νεότερη Λίθινη Εποχή σε Παλαιολιθική και Νεολιθική. Η ταξινόμηση αυτή του δέκατου ένατου αιώνα αντιμετωπίζεται από παλιά με πολλές επιφυλάξεις και τις τελευταίες λίγες δεκαετίες έχουν γίνει προσπάθειες να αντικατασταθεί από κάτι άλλο. Αλλά οι λόγιοι είναι ακόμα προσκολλημένοι στην ιδέα της ταξινόμησης πραγμάτων (όπως δείχνουν και οι όροι Μεσολιθική, Μειολιθική και Μιξολιθική) και γι’ αυτό δεν προχωρούν παραπέρα. Αυτό που άλλαξε δεν ήταν τα αντικείμενα, αλλά ο άνθρωπος. Και για μια ακόμα φορά, μόνο απ’ την ψυχή του ανθρώπου μπορεί να ανακαλυφθεί η ιστορία του.

Η χρονολογία αυτής της μετάλλαξης μπορεί να καθοριστεί με αρκετή ακρίβεια κάπου την πέμπτη χιλιετία προ Χριστού¹¹. Το πολύ δυό χιλιάδες χρόνια αργότερα αρχίζουν οι ανώτερες Κουλτούρες στην Αίγυπτο και τη Μεσοποταμία. Αληθινά η ιστορία αποκτά τραγικούς ρυθμούς. Μέχρι τότε χιλιάδες χρόνια ελάχιστα μετρούσαν, αλλά τώρα κάθε

¹¹ Σύμφωνα με τις έρευνες του De Geers σε διαστρωματωμένο πηλό στη Σουηδία (*Realllexikon der Vorgeschichte*, τ. II, άρθρο “Diluvialchronologie.”)

αιώνας γίνεται σημαντικός. Με τεράστια άλματα ο βράχος κυλώντας πλησιάζει την άβυσσο.

Αλλά τί πραγματικά συνέβη; Αν κατεβεί κανείς πιο βαθιά σ' αυτό τον καινούργιο κόσμο ανθρώπινων δραστηριοτήτων, σύντομα αντιλαμβάνεται τους πιο παράδοξους και περίπλοκους δεσμούς. Όλες γενικά οι τεχνικές αυτές προϋποθέτουν την ύπαρξη ή μια της άλλης. Η διατήρηση εξημερωμένων ζώων προϋποθέτει την καλλιέργεια ζωοτροφών, η σπορά και ο θερισμός των φυτών απαιτεί να υπάρχουν υποζύγια και ζώα μεταφοράς κι αυτό με τη σειρά του χρειάζεται την κατασκευή σταύλων. Κάθε είδος κτιρίου απαιτεί την προετοιμασία και μεταφορά υλικών και η μεταφορά με τη σειρά της απαιτεί δρόμους και μεταγωγικά ζώα και σκάφη. Πώς έγινε αυτή η *πνευματική* μεταμόρφωση; Η απάντηση που θέτω είναι: Συλλογική δράση βάσει σχεδίου. Μέχρι τότε κάθε άνθρωπος ζούσε τη ζωή του, έφτιαχνε τα όπλα του, ακολουθούσε τις δικές του τακτικές στον καθημερινό αγώνα. Κανένας δεν χρειαζόταν τον άλλο. Κι αυτό είναι που ξαφνικά αλλάζει τώρα. Οι νέες διαδικασίες χρειάζονται μεγάλες χρονικές περιόδους, σε μερικές περιπτώσεις χρόνια — σκεφθήτε τον χρόνο που περνά από την υλοτόμηση του δέντρου μέχρι το σαλπάρισμα του πλοίου που χτίζεται απ' αυτό το δέντρο. Έχουμε δηλαδή τώρα ιστορίες που χωρίζονται σε καλά οργανωμένα σύνολα χωριστών “πράξεων” και ένα σύνολο “πλοκών” που αναπτύσσονται παράλληλα η μια με την άλλη. Και γι' αυτή τη συλλογική διαδικασία το απολύτως αναγκαίο προαπαιτούμενο είναι ένα μέσο, η *γλώσσα*.

Η ομιλία με φράσεις και λέξεις, συνεπώς, δεν μπορεί να ξεκινήσει ούτε αργότερα ούτε νωρίτερα, αλλά πρέπει να άρχισε ακριβώς τότε — γρήγορα, όπως καθετί αποφασιστικό, και επιπλέον σε στενή σχέση με τις νέες μεθόδους του ανθρώπου. Αυτό μπορεί να αποδειχτεί. Τί είναι η “ομιλία”¹²; Αναμφισβήτητα μια διαδικασία που αντικείμενό της έχει τη μετάδοση πληροφοριών, μια δραστηριότητα που ασκείται συνεχώς από έναν αριθμό ανθρώπινων όντων μεταξύ τους. Ο “λόγος” ή η “γλώσσα” είναι μόνο μια αφαίρεση αυτής της διαδικασίας, η εσωτερική (γραμματική) μορφή της ομιλίας και των λέξεων. Η μορφή αυτή πρέπει να είναι κοινή ιδιοκτησία και πρέπει να έχει κάποια διάρκεια για να μπορούν να μεταδίδονται μέσω αυτής οι πληροφορίες. Έχω δείξει αλλού ότι απλούστερες μορφές επικοινωνίας έχουν προηγηθεί τις ομιλίας με λέξεις, όπως σήματα για το μάτι, σινιάλα, χειρονομίες, προειδοποιητικές και απειλητικές κραυγές. Όλα αυτά συνεχίζουν να χρησιμοποιούνται ακόμα και σήμερα σαν βοηθήματα της ομιλίας — όπως ο έμμετρος λόγος, η έμφαση, οι εκφράσεις του προσώπου και οι κινήσεις των χεριών και (στον γραπτό λόγο) τα σημεία στίξης.

Εντούτοις, η “ευφράδεια” στην ομιλία είναι, λόγω του περιεχομένου της, κάτι εντελώς καινούργιο. Από τον καιρό των Hamann και Herder οι άνθρωποι θέτουν στον εαυτό τους το ερώτημα της καταγωγής της. Αλλά εάν όλες οι απαντήσεις μέχρι σήμερα δεν είναι και πολύ ικανοποιητικές, αυτό οφείλεται στο ότι ο σκοπός της ερώτησης ήταν λαθεμένος. Γιατί η καταγωγή της ομιλίας με λέξεις δεν μπορεί να βρεθεί στην πράξη της ίδιας της ομιλίας. Αυτό ήταν το λάθος των ρομαντικών, που (ξένοι όπως πάντα από την πραγματικότητα) απέδιδαν την ομιλία στην “αρχέγονη ποίηση” της ανθρωπότητας. Κι όχι μόνο αυτό, πίστευαν πως η ομιλία η ίδια ήταν αυτή η ποίηση — μύθος, τραγούδι και προσευχή όλα τυλιγμένα σε ένα — και ότι η πρόζα ήταν απλώς κάτι μεταγενέστερο και υποβαθμισμένο για κοινή καθημερινή χρήση. Αλλά αν ήταν έτσι, η εσωτερική μορφή της

¹² Βλ. *Η Παρακμή της Δύσης*, αγγλική έκδοση, τ. II, κεφ. v.

ομιλίας, η γραμματική, η λογική δομή των προτάσεων, θα είχαν τελείως άλλη όψη. Στην πραγματικότητα, είναι ακριβώς οι πολύ πρωτόγονες γλώσσες (όπως των Μπαντού και των τουρκομάνικων φυλών) που δείχνουν πιο εμφαντικά την τάση να ξεχωρίζουν τις διαφορές καθαρά, αυστηρά και με σαφήνεια.

Κι αυτό με τη σειρά του μας φέρνει στο θεμελιώδες λάθος των ορκισμένων εχθρών των ρομαντικών, των ορθολογιστών, που ανέκαθεν κυνηγούν την ιδέα ότι αυτό που εκφράζει μια πρόταση είναι μια *κρίση* ή μια *σκέψη*. Κάθονται στο γραφείο τους, τριγυρισμένοι με βιβλία, και ερευνούν τις λεπτομέρειες των *ίδιων τους* των σκέψεων και κειμένων. Έτσι η “σκέψη” τους φαίνεται σαν το *αντικείμενο* της ομιλίας και (εφόσον κάθονται μόνοι τους) ξεχνάνε ότι πέρα από το ομιλείν υπάρχει και το ακούειν, πέρα από την ερώτηση μια απάντηση, πέρα από το Εγώ ένα Εσύ. Λένε “ομιλία”, αλλά αυτό που εννοούν είναι αγόρευση, διάλεξη, νουθεσία. Η άποψή τους συνεπώς για την καταγωγή της ομιλίας είναι λαθεμένη, επειδή τη βλέπουν σαν *μονόλογο*.

Ο σωστός τρόπος να τεθεί το ερώτημα δεν είναι πώς, αλλά *πότε* εμφανίστηκε η ομιλία με λέξεις. Μόλις η ερώτηση πάρει αυτή τη μορφή, όλα πολύ γρήγορα ξεκαθαρίζουν. Το αντικείμενο της ομιλίας με προτάσεις, κάτι μη κατανοητό συνήθως ή αγνοημένο, παρουσιάζεται κατά την περίοδο που έγινε συνήθεια να ομιλούν οι άνθρωποι με “ευφράδεια” και παρουσιάστηκε εντελώς καθαρά με τη μορφή του χτισίματος προτάσεων. Η ομιλία δεν προήλθε από το μονόλογο ούτε οι προτάσεις από την αγόρευση. Η πηγή είναι η *συζήτηση* αρκετών ατόμων. Το αντικείμενο δεν ήταν η κατανόηση σαν συνέπεια στοχασμού, αλλά η αμοιβαία κατανόηση σαν συνέπεια ερώτησης και απάντησης. Ποιές είναι λοιπόν οι βασικές μορφές ομιλίας; Δεν είναι η κρίση ούτε η δήλωση, αλλά η *προσταγή*, η έκφραση υποταγής, η επιβεβαίωση, η ερώτηση, η κατάφαση ή η άρνηση. Όλα αυτά είναι προτάσεις, αρχικά πολύ σύντομες, που *σταθερά* απευθύνονται σε άλλους, όπως “Κάνε αυτό!”, “Έτοιμος!”, “Προχώρα!”, “Ναι!” Οι λέξεις ως προσδιορισμοί εννοιών¹³ είναι απλώς προϊόντα του *αντικειμένου* της πρότασης και κατά συνέπεια το λεξιλόγιο μιας φυλής κυνηγών είναι εξαρχής διαφορετικό από το λεξιλόγιο ενός χωριού βοσκών ή του πληθυσμού μιας παραθαλάσσιας περιοχής ναυτικών. Αρχικά, η ομιλία ήταν μια δύσκολη δραστηριότητα¹⁴ και μπορούμε να υποθέσουμε ότι περιοριζόταν στα απολύτως απαραίτητα. Ακόμα και σήμερα ο χωρικός μιλάει αργά σε σύγκριση με τον κάτοικο των πόλεων – που είναι τόσο εθισμένος στην ομιλία που δεν μπορεί να κρατήσει τη γλώσσα του και πρέπει από βαρυστημάρα να φλυαρεί και να κουβεντιάζει σα να μην έχει τίποτα άλλο να κάνει, είτε έχει κάτι να πει είτε όχι.

Το αρχικό *αντικείμενο* της ομιλίας είναι η *εκτέλεση μιας πράξης* σύμφωνα με σκοπό, χρόνο, χώρο και μέσα. Η καθαρή και αναμφίβολη δομή είναι συνεπώς προαπαιτούμενο και η δυσκολία τόσο της μεταφοράς του νοήματος κάποιου σε κάποιον άλλο όσο και η επιβολή της βούλησης του ενός στον άλλο παρήγαγε την τεχνική της γραμματικής, των προτάσεων και του συντακτικού, τους σωστούς τρόπους προστακτικής, ερώτησης και απάντησης και τη δημιουργία κατηγοριών λέξεων — βάσει πρακτικών και όχι θεωρητικών προθέσεων και σκοπών. Ο ρόλος της θεωρητικής σκέψης στην αρχή της ομιλίας με

---

¹³ Μια έννοια είναι μια τακτοποίηση πραγμάτων, καταστάσεων και δραστηριοτήτων σε κατηγορίες *πρακτικών* γενικεύσεων. Ο εκτροφέας αλόγων δεν λέει “άλογο”, αλλά “γκρίζα φοράδα” ή “πουλάρι”, ο κυνηγός δεν λέει “θήραμα”, αλλά “αγριογούρουνο” ή “λαγός”.

¹⁴ Βεβαίως θα πρέπει να ήσουν ενήλικος για να μιλάς με ευφράδεια, όπως έγινε αργότερα με τη γραφή.

προτάσεις ήταν πρακτικά μηδαμινός. Όλος ο λόγος είχε πρακτική φύση και προήλθε από τη “σκέψη του χεριού”.

ΟΚΤΩ

ΜΙΑ “συλλογική δράση βάση σχεδίου” μπορεί να ονομάζεται για συντομία *εγχείρημα*. Η *ομιλία* και το *εγχείρημα* έχουν την ίδια σχέση μεταξύ τους όπως το παλαιότερο ζεύγος *χέρι* και *εργαλείο*. Η ομιλία αρκετών ατόμων ανέπτυξε την εσωτερική, γραμματική μορφή της στην πράξη της εκτέλεσης εργασιών και *αντίστροφα* η συνήθεια να κάνεις εργασίες πήρε τα μαθήματά της από τις μεθόδους μιας σκέψης που έπρεπε να εργάζεται με λέξεις. Η ομιλία είναι η μετάδοση μιας σκέψης σ’ έναν άλλο. Αν η ομιλία είναι μια πράξη, είναι μια *διανοητική* πράξη με *αισθητηριακά* μέσα. Πολύ σύντομα δεν χρειαζόταν την αρχική άμεση σχέση με τη φυσική πράξη. Ο κοσμοϊστορικός νεωτερισμός της πέμπτης χιλιετίας π.Χ. ήταν ότι από εκεί και πέρα η σκέψη, η διάνοια, ο λόγος, αυτό τελοσπάντων (δώστε του όποιο όνομα σας αρέσει) που είχε απελευθερωθεί από την εξάρτηση από το πράττον *χέρι* προχώρησε και τέθηκε απέναντι στην ψυχή και τη ζωή *σαν ανεξάρτητη δύναμη*. Ο καθαρός διανοητικός λογισμός, ο “υπολογισμός” που ξεπροβάλλει σ’ αυτό το σημείο — ξαφνικός, αποφασιστικός και ριζοσπαστικός — καταλήγει σε τούτο: Ότι η συλλογική δράση είναι στην πραγματικότητα μια *μονάδα* σα να μπορούσε να πραγματοποιηθεί από ένα μόνο γίγαντα. Η όπως το θέτει ειρωνικά ο Μεριστοφελής στον Φάουστ:

...όταν το χρήμα μου στην άμαξά μου ζεύει έξη αλόγατα,
δεν είναι τα μέλη τους δικά μου μέλη;
Δεν είμαι εγώ στην υπερήφανη κούρσα που περνάει;
Δικές μου όλες οι δυνάμεις που κινητοποιώ,
τα είκοσι και τέσσερα πόδια είναι δικά μου!

Ο άνθρωπος, το αρπακτικό ζώο, επιμένει *συνειδητά* να αυξάνει την ανωτερότητά του πολύ πιο πέρα από τα όρια των σωματικών του δυνάμεων. Σ’ αυτή τη βούληση-για-περισσότερη-δύναμη θυσιάζει ένα σημαντικό στοιχείο της *ίδιας του της ζωής*. Η σκέψη, ο υπολογισμός για μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα έχει προτεραιότητα και για χατήρι του ο άνθρωπος είναι πολύ πρόθυμος να χάσει λίγη από την προσωπική του ελευθερία. Εσωτερικά, πράγματι, παραμένει ανεξάρτητος. Αλλά η ιστορία δεν επιτρέπει να γίνεται ούτε ένα βήμα προς τα πίσω. Ο χρόνος, και συνεπώς η ζωή, δεν είναι αναστρέψιμα. Εφ’ όσον συνηθίσει στο συλλογικώς πράττειν και την επιτυχία του, ο άνθρωπος δεσμεύεται όλο και πιο πολύ από τις μοιραίες επιπτώσεις του. Το εγχείρημα στον νου απαιτεί μια όλο και πιο σταθερή λαβή πάνω στη ζωή της ψυχής. Ο άνθρωπος έχει γίνει σκλάβος της σκέψης του.

Το βήμα από τη χρήση προσωπικών εργαλείων στο κοινό εγχείρημα περιλαμβάνει όλο και πιο *τεχνητές* διαδικασίες. Η απλή εργασία με τεχνητά υλικά (όπως στην αγγειοπλαστική, την ύφανση και το πλέξιμο) δεν σημαίνει ακόμα πολλά, αν και ακόμα κι αυτή είναι κάτι πολύ πιο ευφυές και *δημιουργικό* από οτιδήποτε είχε προηγηθεί. Αλλά έχουν βρεθεί ίχνη από κάποιες διαδικασίες, που ξεχωρίζουν από τις πολλές και πιο συνηθισμέ-

νες για τις οποίες δεν μπορούμε να γνωρίζουμε τίποτα, που προϋποθέτουν πράγματι πολύ μεγάλες δυνάμεις σκέψης. Πάνω απ' όλα, εκείνες που αναπτύχθηκαν από την *ιδέα της οικοδόμησης*. Πολύ πριν υπάρξει κάποια γνώση των μετάλλων, υπήρχαν ορυχεία πυρόλιθου στο Βέλγιο, την Αγγλία, την Αυστρία, τη Σικελία και την Πορτογαλία — με πηγάδια και στοές, αερισμό και αποχέτευση, και εργαλεία από κέρατο ελαφιού — τα οποία σίγουρα ανήκουν σ' αυτή την περίοδο¹⁵. Κατά την πρώιμη Νεολιθική περίοδο η Πορτογαλία και η βορειοδυτική Ισπανία είχαν στενές σχέσεις με τη Βρετάννη (περνώντας *γύρω* από τη νότια Γαλλία) και η Βρετάννη με τη σειρά της είχε σχέσεις με την Ιρλανδία, γεγονότα που προϋποθέτουν τακτική ναυσιπλοΐα και, κατά συνέπεια, ναυπήγηση αξιόπλων πλοίων κάποιου είδους, αν και δεν ξέρουμε τίποτα γι' αυτά. Υπάρχουν μεγαλιθικά μνημεία στην Ισπανία φτιαγμένα από λαξευμένες πέτρες τεραστίου μεγέθους, με κορυφαίους λίθους οι οποίοι ζυγίζουν πάνω από εκατό τόνους, που πρέπει να έχουν μεταφερθεί από μεγάλες αποστάσεις και συναρμολογήθηκαν κατά κάποιο τρόπο, αν και πάλι δεν γνωρίζουμε τίποτα για τις τεχνικές που χρησιμοποιήθηκαν. Μπορούμε άραγε να έχουμε καθαρή εικόνα για το πόση σκέψη, συζήτηση, επίβλεψη και τακτοποίηση απαιτήθηκε για μήνες και χρόνια για τη λατόμηση και μεταφορά αυτού του υλικού, για την ανάθεση έργων στον χώρο και τον χρόνο, για τον σχεδιασμό, την ανάληψη και εκτέλεση ενός τέτοιου έργου; Πώς να συγκρίνει κανείς τη μακρά σκέψη που απαιτήθηκε για μια τέτοια μεταφορά μέσω θαλάσσης με την παραγωγή ενός μαχαιριού από πυριτόλιθο; Ακόμα και το “σύνθετο τόξο” που εμφανίζεται σε ισπανικές βραχογραφίες της περιόδου απαιτεί για την κατασκευή του τένοντες, κέρατα και ειδικά ξύλα, όλα από διαφορετικές πηγές, καθώς και περίπλοκες διαδικασίες παραγωγής που απαιτούσαν πέντε έως επτά χρόνια. Και η “ανακάλυψη”, όπως τόσο αφελώς την αποκαλούμε, της άμαξας, πόση σκέψη, τακτοποίηση και πράξη προϋποθέτει, ξεκινώντας από τον καθορισμό του σκοπού και το είδος της απαιτούμενης κίνησης, την επιλογή και προετοιμασία του *δρόμου* (ένα σημείο που συνήθως παραβλέπεται), την εξασφάλιση ή εκπαίδευση υποζυγίων, τον υπολογισμό του όγκου, του βάρους και του δεσίματος του φορτίου, τη διαχείριση και τη στέγαση της εφοδιοπομπής!

Ένας άλλος και εντελώς διαφορετικός κόσμος δημιουργίας αναδύεται από τη “σκέψη” της αναπαραγωγής — δηλαδή, του πολλαπλασιασμού των ζώων και φυτών, όπου ο ίδιος ο άνθρωπος καταλαμβάνει τη θέση της δημιουργού φύσης, τη μιμείται, την τροποποιεί, τη βελτιώνει, την ξεπερνά. Από τότε που ο άνθρωπος άρχισε να καλλιεργεί φυτά αντί να τα συλλέγει δεν υπάρχει αμφιβολία ότι συνειδητά τα τροποποίησε για τους δικούς του σκοπούς. Σε κάθε περίπτωση τα δείγματα που ανακαλύφθηκαν ανήκουν σε είδη που δεν έχουν βρεθεί ποτέ σε άγρια κατάσταση. Ακόμα και στα παλαιότερα ευρήματα ζώων που δείχνουν κάποιου είδους κτηνοτροφία, αντιλαμβανόμαστε αμέσως τις συνέπειες της “εξημέρωσης”, οι οποίες, εν μέρει αν όχι εξ ολοκλήρου, πρέπει να ήταν σκόπιμες και να προήλθαν από προσεκτικές διασταυρώσεις¹⁶.

Η θηρευτική ιδέα του σαρκοβόρου μονομιάς διευρύνεται και περιλαμβάνει όχι μόνο τα σκοτωμένα θύματα του κυνηγιού, αλλά επίσης και τα χορτοφάγα¹⁷ που βοσκούν ελεύ-

¹⁵ Reallexikon der Vorgeschichte, Vol. 1, λήμμα “Bergbau.”

¹⁶ Hilzheimer: *Natürliche Rassengeschichte der Haussäugetiere* (1926).

¹⁷ Στις ίδιες συνθήκες όπως τα ζώα ελεύθερης βοσκής σήμερα.

θερα μέσα (ή και έξω) από ένα φράχτη¹⁸. Ανήκουν σε κάποιον — μια φάρα, μια κυνηγετική ομάδα — και ο ιδιοκτήτης θα πολεμήσει για να διατηρήσει το δικαίωμά του εκμετάλλευσης. Η αιχμαλωσία ζώων για αναπαραγωγικού σκοπούς, που προϋποθέτει την καλλιέργεια ζωοτροφών γι' αυτά, είναι μόνο ένας από τους πολλούς τρόπους κυριότητας.

Έχω ήδη δείξει ότι η γέννηση του αρματωμένου χεριού είχε ως αποτέλεσμα τον λογικό διαχωρισμό δύο τεχνικών — την τεχνική της κατασκευής και την τεχνική της χρήσεως των όπλων. Κατά παρόμοιο τρόπο, το λεκτικά διευθυνόμενο εγχείρημα οδήγησε στον διαχωρισμό των δραστηριοτήτων της σκέψης από τις δραστηριότητες του χεριού. Σε κάθε εγχείρημα ο *σχεδιασμός* και η *εφαρμογή* είναι ξεχωριστά στοιχεία και, διαμεσολαβώντας ανάμεσά τους, η πρακτική σκέψη αναλαμβάνει τον ηγετικό ρόλο. Υπάρχει το *έργο του διευθυντή* και το *έργο του εκτελεστή* και το γεγονός αυτό είναι η βασική τεχνική μορφή όλης της ανθρώπινης ζωής από τότε. Είτε πρόκειται για ζήτημα κυνηγιού μεγάλων ζώων ή οικοδόμησης ναών, είτε για ένα πολεμικό εγχείρημα ή για την αγροτική ανάπτυξη μιας περιοχής, είτε για την ίδρυση μιας επιχείρησης ή ενός κράτους, είτε για την οργάνωση ενός караβανιού ή μιας επανάστασης, ακόμα και ενός εγκλήματος — πάντοτε η βασική προϋπόθεση είναι ένας τολμηρός, εφευρετικός επικεφαλής που συλλαμβάνει την ιδέα και διευθύνει την εκτέλεση, που προστάζει και αναθέτει ρόλους — με μια λέξη, κάποιος που είναι γεννημένος να είναι ηγέτης και άλλοι που δεν είναι.

Γιατί σ' αυτή την εποχή των λεκτικά διευθυνόμενων εγχειρημάτων δεν υπάρχουν μόνο δύο είδη τεχνικής — που φανερά αποκλίνουν όσο περνούν οι αιώνες — αλλά και *δύο είδη ανθρώπων*, που διαφοροποιούνται από το γεγονός ότι τα ταλέντα τους κλίνουν προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση. Όπως σε κάθε διαδικασία, υπάρχει μια τεχνική διεύθυνσης και μια τεχνική εκτέλεσης, έτσι, εξίσου αυταπόδεικτα, υπάρχουν άνθρωποι που η φύση τους είναι να διατάζουν και άνθρωποι που η φύση τους είναι να υπακούουν, υποκείμενα και αντικείμενα της συγκεκριμένης πολιτικής ή οικονομικής διαδικασίας. Πρόκειται για τη βασική μορφή της ανθρώπινης ζωής, που επειδή η αλλαγή αυτή έχει λάβει τόσο πολλά και διαφορετικά σχήματα, θα εξαφανιστεί μαζί με την ανθρώπινη ζωή. Πράγματι πρόκειται για κάτι τεχνητό, αντίθετο στη φύση — αλλά αυτό ακριβώς είναι η “κουλτούρα”. Η μοίρα μπορεί να επιτάσσει, και μερικές φορές πράγματι επιτάσσει, ότι ο άνθρωπος πρέπει να φαντάζεται πως είναι ικανός να την καταργήσει — *τεχνητά* — αλλά παρ' όλα αυτά είναι ένα απαρασάλευτο γεγονός. Το κυβερνάν, το αποφασίζουν, το καθοδηγούν, το διατάσσει είναι μια τέχνη, μια δύσκολη τεχνική, και όπως κάθε άλλη προϋποθέτει ένα εγγενές ταλέντο. Μόνο παιδιά μπορούν να φαντάζονται πως ο βασιλιάς ξαπλώνει στο κρεβάτι του φορώντας την κορώνα και μόνο υπάνθρωποι της τερατούπολης, μαρξιστές και φιλολογούντες, φαντάζονται το ίδιο πράγμα για τους βασιλιάδες των επιχειρήσεων. Η ανάληψη ενός εγχειρήματος είναι *δουλειά* και μόνο ως αποτέλεσμα αυτής της δουλειάς γίνεται εφικτή η χειρωνακτική εργασία. Παρομοίως η ανακάλυψη, η ανάλυση, ο υπολογισμός και η διαχείριση νέων διαδικασιών είναι μια *δημιουργική* δραστηριότητα προικισμένων κεφαλών και ο εκτελεστικός ρόλος πέφτει στον μη δημιουργικό σαν αναγκαία συνέπεια. Κι εδώ συναντάμε έναν παλιό φίλο, λίγο παλαιομοδίτικο τώρα,

---

¹⁸ Ακόμα και κατά τον δέκατο ένατο αιώνα οι ινδιάνικες φυλές συνέχιζαν να ακολουθούν τα μεγάλα κοπάδια βουβαλιών, ακριβώς όπως οι γκάουτσος της Αργεντινής ακολουθούν τα ιδιωτικές ιδιοκτησίας κοπάδια βοδιών σήμερα. Έτσι, σε ορισμένες περιπτώσεις, διαπιστώνουμε πως ο νομαδισμός ξεπήδησε από τη μόνιμη εγκατάσταση και όχι το αντίθετο..

το ερώτημα της ιδιοφυίας και του ταλέντου. Η ιδιοφυία (genius) είναι — κυριολεκτικά¹⁹ — δημιουργική δύναμη, η θεϊκή σπίθα στην ατομική ζωή που μέσα στο ρεύμα των γενεών εμφανίζεται μυστηριωδώς και ξαφνικά, εξαλείφεται και μια γενιά αργότερα ξαναεμφανίζεται το ίδιο ξαφνικά. Το ταλέντο είναι ένα προϋπάρχον δώρο για συγκεκριμένα έργα, που μπορεί να αναπτυχθεί σε υψηλή αποτελεσματικότητα μέσω της παράδοσης, της διδασκαλίας, της εκπαίδευσης και της πρακτικής άσκησης. Το ταλέντο στην άσκηση του προϋποθέτει την ιδιοφυία — και όχι το αντίθετο.

Τέλος, υπάρχει μια φυσική διαβάθμιση ανάμεσα στους ανθρώπους που γεννήθηκαν να διατάσσουν και στους ανθρώπους που γεννήθηκαν να υπακούουν, ανάμεσα στους ηγέτες και τους καθοδηγούμενους. Η ύπαρξη αυτής της διαφοράς είναι εντελώς σαφής και σε υγιείς περιόδους και λαούς είναι παραδεκτή (έστω και απρόθυμα) απ' όλους. Σε εποχές παρακμής, η πλειονότητα το αρνείται ή το αγνοεί, αλλά αυτή καθεαυτή η επιμονή στη συνταγή “όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι” δείχνει πως κάτι υπάρχει εδώ που πρέπει να κουκουλωθεί.

ENNEA

TΟ ΛΕΚΤΙΚΑ διευθυνόμενο εγχείρημα συνεπάγεται μια τρομερή απώλεια ελευθερίας — της παλιάς ελευθερίας θηρευτή και θηράματος — τόσο για τον ηγέτη όσο και τους καθοδηγούμενους. Και οι δύο γίνονται διανοητικά, πνευματικά μέλη μιας υψηλότερης οντότητας, σώματος και ψυχής. Αυτή την οντότητα την ονομάζουμε *οργανισμό*, συνάθροιση δρώσας ζωής σε ξεκάθαρες μορφές, στην κατάσταση να είσαι ενταγμένος στο εγχείρημα, όποιο κι είναι αυτό. Με τη συλλογική πράξη γίνεται το αποφασιστικό βήμα από την *οργανική* στην *οργανωμένη* ύπαρξη, από τη φυσική ζωή στη ζωή σε τεχνητές ομάδες, απ' το κοπάδι στον λαό, τη φυλή, την κοινωνική τάξη, το κράτος. Κι απ' τον αγώνα των μεμονωμένων σαρκοβόρων έχει ξεπηδήσει ο πόλεμος σαν ένα *εγχείρημα* φυλής εναντίον φυλής, με ηγέτες και καθοδηγούμενους, με οργανωμένες πορείες, αιφνιδιασμούς και δράσεις. Και από την εξόντωση των ηττημένων ξεπηδάει ο νόμος που επιβάλλεται στους ηττημένους. Ο ανθρώπινος νόμος είναι πάντα ο νόμος του ισχυρότερου, στον οποίο ο ασθενέστερος πρέπει να συμμορφώνεται²⁰ κι αυτός ο νόμος, που θεωρείται σαν κάτι με μόνιμη ισχύ ανάμεσα στις φυλές, συνιστά την “*ειρήνη*”. Μια τέτοια ειρήνη επικρατεί επίσης μέσα στη φυλή, ούτως ώστε οι δυνάμεις της να είναι έτοιμες για δράση προς τα έξω. Το κράτος είναι η *εσωτερική τάξη ενός λαού για τους εξωτερικούς του σκοπούς*. Το κράτος είναι ως μορφή, ως δυνατότητα, ό,τι είναι η ιστορία ενός λαού ως πραγματικότητα. Αλλά η ιστορία, τόσο παλιά όσο και τώρα, είναι πολεμική ιστορία. Η πολιτική είναι μόνο ένα προσωρινό υποκατάστατο του πολέμου που χρησιμοποιεί πιο διανοητικά εργαλεία. Και το άρρεν στοιχείο μιας κοινότητας ήταν αρχικά συνώνυμο με τον στρατό της. Ο χαρακτήρας του ελεύθερου θηρίου περνάει, στα βασικά του στοιχεία, από το άτομο στον οργανωμένο λαό, το ζώο με μια ψυχή και πολλά χέρια²¹. Οι τεχνικές της

¹⁹ Προέρχεται από τη λατινική λέξη genius, την ανδρική δύναμη αναγέννησης.

²⁰ Η Παρακμή της Δύσης, αγγλική έκδοση, τ. II, σσ. 64 και επ.

²¹ Και να προσθέσουμε, ένα κεφάλι κι όχι πολλά.

διακυβέρνησης, του πολέμου και της διπλωματίας έχουν όλες την ίδια ρίζα και σε όλες τις εποχές έχουν μια βαθιά εσωτερική σχέση μεταξύ τους.

Υπάρχουν λαοί που η δυνατή τους γένα έχει κρατήσει τον χαρακτήρα του θηρίου, άρπαγες, κατακτητές και αφέντες λαών, εραστές της μάχης εναντίον ανδρών, που αφήνουν τον οικονομικό πόλεμο ενάντια στη φύση σε άλλους, τους οποίους κάποια στιγμή λεηλατούν και υποτάσσουν. Η πειρατεία είναι τόσο παλιά όσο και η ναυτιλία, η ληστρική επιδρομή στους εμπορικούς δρόμους είναι παλιά όσο και ο νομαδισμός και όπου υπάρχουν χωρικοί υπάρχει και σκλαβιά από πολεμοχαρείς αριστοκράτες. Γιατί με τη διοργάνωση των εγχειρημάτων έρχεται και ο διαχωρισμός της πολιτικής από την οικονομική πλευρά της ζωής — αυτού που κατευθύνεται προς την ισχύ κι αυτού που κατευθύνεται προς τη λαφυραγώγηση. Δεν βρίσκουμε απλώς μια *εσωτερική* διάρθρωση του λαού σύμφωνα με τις δραστηριότητες πολεμιστών και χωρικών — αλλά επίσης τη διοργάνωση ολόκληρων φυλών για μια αποκλειστική οικονομική ενασχόληση. Ακόμα και τότε πρέπει να υπήρχαν φυλές κυνηγών, εκτροφέων και αγροτών, χωριά μεταλλωρύχων, κεραμέων και ψαράδων, πολιτικές οργανώσεις θαλασσοπόρων και εμπόρων — και πάνω απ' όλους αυτούς λαοί κατακτητών *χωρίς* καμιά οικονομική ενασχόληση. Όσο σκληρότερη ήταν η μάχη για ισχύ και λάφυρα, τόσο στενότερος και αυστηρότερος ήταν ο δεσμός των ατόμων από τον νόμο και τη δύναμη.

Σ' αυτές τις πρωτόγονες φυλές, η ατομική ζωή μετρούσε λίγο ή καθόλου. Γιατί σκεφθείτε ότι σε κάθε θαλάσσιο ταξίδι (τα ισλανδικά έπη είναι πολύ διαφωτιστικά γι' αυτό) δεν έπιαναν όλα τα πλοία λιμάνι, ότι σε κάθε μεγάλο οικοδομικό έργο ένας σημαντικός αριθμός εργατών χανόταν, ότι ολόκληρες φυλές λιμοκτονούσαν σε εποχές ξηρασίας — φανερά, αυτό που μετρούσε ήταν ότι αρκετοί απέμεναν για να εκφράζουν το πνεύμα του συνόλου. Οι αριθμοί μειώνονταν γρήγορα, αλλά αυτό που γινόταν αντιληπτό ως εξολόθρευση δεν ήταν η απώλεια ενός ή πολλών, αλλά η *εξόντωση του οργανισμού, του "εμείς"*.

Στην αυξανόμενη αυτή αλληλεξάρτηση βρίσκεται η σιωπηλή και βαθειά εκδίκηση της φύσης ενάντια στο ον που της απέσπασε το προνόμιο της δημιουργίας. Ο ασήμαντος αυτό δημιουργός *ενάντια* στη φύση, ο επαναστάτης αυτός στον κόσμο της ζωής, έχει γίνει σκλάβος του δημιουργήματός του. Η κουλτούρα, το συνονθύλευμα τεχνητών, προσωπικών, αυθαίρετων μορφών ζωής, εξελίσσεται σε ένα καγκελόφρακτο κλουβί για εκείνες τις ψυχές που δεν μπορούσαν να δεσμευτούν. Ο θηρευτής, που μετέτρεψε άλλους σε εξημερωμένα ζώα για να τα εκμεταλλευτεί, αιχμαλώτισε τον εαυτό του. Το μεγάλο σύμβολο αυτής της μεταμόρφωσης είναι το ανθρώπινο *σπίτι* που πολλαπλασιάζεται σε αριθμούς και μέσα του εξαφανίζεται το άτομο σαν κάτι ασήμαντο. Γιαί μια από τις μοιραίες συνέπειες του ανθρώπινου πνεύματος του εγχειρήματος είναι ότι οι πληθυσμοί πολλαπλασιάζονται. Εκεί που στα αρχαία χρόνια περιπλανιόταν μια ορδή μερικών εκατοντάδων ανθρώπων, τώρα διαμένουν άνθρωποι κατά δεκάδες χιλιάδες²². Δεν υπάρχει πια καμιά περιοχή χωρίς ανθρώπους. Οι λαοί συνορεύουν με λαούς και το απλό γεγονός των συνόρων — ο περιορισμός της δύναμης κάποιου — ξυπνάει τα παλιά ένστικτα του μίσους, της επίθεσης, της εξόντωσης. Το σύνορο, οποιουδήποτε είδους, ακόμα και το διανοητικό σύνορο, είναι ο θανάσιμος εχθρός της βούλησης-για-δύναμη.

---

²² Όχι, σήμερα εκεί *στριμώνονται* εκατομμύρια.

Δεν είναι αλήθεια ότι η ανθρώπινη τεχνική εξοικονομεί εργασία. Γιατί βασικό χαρακτηριστικό των προσωπικών και μετατρέψιμων τεχνικών του ανθρώπου, σε αντίθεση με τις τεχνικές του γένους, είναι ότι κάθε ανακάλυψη περικλείει τη δυνατότητα και *αναγκαιότητα* νέων ανακαλύψεων, κάθε εκπληρωμένη επιθυμία ξυπνάει άλλες χίλιες, κάθε θρίαμβος πάνω στη φύση παρακινεί για νέους θριάμβους. Η ψυχή αυτού του θηρευτή είναι παντοτεινά πεινασμένη, η βούλησή του ποτέ δεν ικανοποιείται — αυτή είναι η κατάσταση που στοιχειώνει αυτό το είδος ζωής, αλλά και το εγγενές στη φύση της μεγαλείο. Και είναι ακριβώς οι καλύτεροι εκπρόσωποι αυτού του είδους ζωής που δεν γνωρίζουν τι θα πει ηρεμία, ευτυχία ή απόλαυση. Κανένας εφευρέτης δεν μπόρεσε ποτέ να προβλέψει επακριβώς τις *πρακτικές* συνέπειες της δράσης του. Όσο πιο δημιουργικό το έργο ενός ηγέτη, τόσο μεγαλύτερη η ανάγκη εκτελεστικών χεριών. Και γι' αυτό, αντί να φονεύουν τους αιχμαλώτους από εχθρικές φυλές, οι άνθρωποι άρχισαν να τους υποδουλώνουν για να μπορούν να εκμεταλλευτούν τη σωματική τους δύναμη. Αυτή είναι η καταγωγή της δουλείας, η οποία κατά συνέπεια πρέπει να είναι εξίσου παλιά με την υποδούλωση των εξημερωμένων ζώων.

Σε γενικές γραμμές, αυτοί οι λαοί κι αυτές οι φυλές πολλαπλασιάζονται, κατά κάποιον τρόπο, *προς τα κάτω*. Αυτό που μεγαλώνει δεν είναι ο αριθμός των “κεφαλών”, αλλά των χεριών. Η ομάδα των φυσικών ηγετών *παραμένει* μικρή. Αυτοί είναι στην πραγματικότητα η *αγέλη* των πραγματικών θηρευτών, η ομάδα των προικισμένων που ξεκάνει με τον ένα ή το άλλο τρόπο την αυξανόμενη *αγέλη* των άλλων.

Αλλά κι αυτή η κυριαρχία των λίγων απέχει πολύ από την αρχαία ελευθερία — κι απόδειξη είναι αυτό που έλεγε ο Φρειδερίκος ο Μέγας: “Είμαι ο πρώτος υπηρέτης του κράτους μου”. Από εδώ ξεκινούν οι απελπισμένες προσπάθειες του “ξεχωριστού” ανθρώπου να διατηρήσει μέσα του ελεύθερο τον εαυτό του. Εδώ και μόνον εδώ ξεκινά ο *ατομικισμός που είναι αντίδραση στην ψυχολογία των μαζών*. Είναι ο τελευταίος ξεσηκωμός της σαρκοβόρας ψυχής ενάντια στην αιχμαλωσία της πίσω από τα κάγκελα της κουλτούρας, η τελευταία προσπάθεια αποτίναξης των πνευματικών και διανοητικών *περιορισμών* που παράγονται και απεικονίζονται από το γεγονός των μεγάλων αριθμών. Εξ ου και οι ανθρώπινοι τύποι του κατακτητή, του τυχοδιώκτη και του ερημίτη, ακόμα και ορισμένων τύπων εγκληματιών και αντικονφομιστών. Η επιθυμητή δραπετεύση από την απορρόφηση από τους μεγάλους αριθμούς παίρνει διάφορες μορφές — κυριαρχία πάνω της, φυγή από αυτή, περιφρόνηση γι' αυτή. Η ιδέα της προσωπικότητας, με τη σκοτεινή της καταγωγή, είναι μια διαμαρτυρία ενάντια στη μαζική ανθρωπότητα κι εδώ η ένταση διαρκώς αυξάνεται μέχρι το τραγικό της φινάλε.

Το *μίσος*, το πιο αυθεντικό απ' όλα τα συναισθήματα του θηρευτή, προϋποθέτει τον *σεβασμό* προς τον αντίπαλο. Μια κάποια αναγνώριση μιας παρόμοιας πνευματικής τάξης είναι εγγενής σ' αυτό. Αντίθετη είναι η *περιφρόνηση* για όσους στέκονται χαμηλότερα. Όσα πάλι πλάσματα στέκονται χαμηλότερα *ζηλοφθονούν*. Όλες οι πρωτόγονες λαϊκές ιστορίες, οι μύθοι των θεών και τα έπη των ηρώων είναι γεμάτες από τέτοια κίνητρα. Ο αετός μισεί μόνο τους ισοτίμους του, δεν ζηλεύει κανέναν, περιφρονεί πολλούς, ίσως και όλους. Η περιφρόνηση κοιτάζει από ψηλά, η ζηλοφθονία από χαμηλά — κι αυτά τα δύο είναι τα κοσμοϊστορικά συναισθήματα της ανθρωπότητας οργανωμένα σε κράτη και τάξεις, όπου οι (κατ' ανάγκη) ειρηνικοί εκπρόσωποί τους ταρακουνάνε απελπισμένοι τα κάγκελα του κλουβιού στο οποίο έχουν φυλακιστεί *μαζί*. Από αυτό το γεγονός και τις συνέπειές του *τίποτα* δεν μπορεί να τους απελευθερώσει. Έτσι ήταν και έτσι θα είναι —

αλλιώς δεν μπορεί να υπάρξει τίποτα. Έχει μια σημασία αυτό το γεγονός του σεβασμού και της περιφρόνησης. Να το *αλλάξουμε* είναι αδύνατο. Η μοίρα του ανθρώπου ακολουθεί την πορεία της και πρέπει να την ολοκληρώσει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΝΤΕ

Η τελευταία πράξη: Η ανάδυση και το τέλος
της μηχανικής κουλτούρας

ΔΕΚΑ

Η ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ του αρματομένου χεριού είχε πολλή ορμή και μπόρεσε ν' αδράξει για τα καλά ολόκληρο το γένος άνθρωπος. Οι κουλτούρες της ομιλίας και του εγχειρήματος — ήδη μιλάμε για κουλτούρες, καθώς μπορούμε να ξεχωρίσουμε αρκετές — όπου η προσωπικότητα και η μάζα αρχίζουν να βρίσκονται σε πνευματική αντίθεση και όπου το πνεύμα ορέγεται τη δύναμη και αρπάζει με βίαια χέρια τη ζωή, αυτές λοιπόν οι κουλτούρες ακόμα και στην πλήρη ανάπτυξή τους αγκάλιασαν μόνο ένα τμήμα της ανθρωπότητας και σήμερα, ύστερα από λίγες χιλιετίες, έχουν όλες εξαφανιστεί και αντικατασταθεί. Αυτοί που αποκαλούμε “ανθρώπους της φύσης” και “πρωτογόνους” είναι απλώς τα απομεινάρια του ζώντος υλικού τους, τα ερείπια μορφών που κάποτε είχαν διαποτιστεί από ψυχή, τα αποκαΐδια απ' όπου η φλόγα του γίγνεσθαι έχει αποχωρήσει.

Πάνω σ' αυτό το έδαφος, από το 3000 π.Χ. και μετά, φύτρωσαν τώρα εδώ και εκεί οι *υψηλές κουλτούρες*²³, οι κουλτούρες με τη στενότερη και πιο μεγαλειώδη έννοια, που η καθεμιά τους κάλυπτε ένα πολύ μικρό τμήμα της επιφάνειας της γης και η καθεμιά τους δεν διάρκεσε ούτε χίλια χρόνια. Ο ρυθμός είναι πλέον ρυθμός τελικής καταστροφής. Κάθε δεκαετία είναι σημαντική, κάθε χρονιά σχεδόν έχει δικό της “πρόσωπο”. Πρόκειται για παγκόσμια ιστορία με την πιο αυθεντική και πιο επακριβή έννοια. Αυτή η ομάδα παθιασμένων τρόπων ζωής εφηύρε για σύμβολο δικό της και του κόσμου της την *πόλη*, σε αντίστιξη με το χωριό της προηγούμενης φάσης — την πέτρινη πόλη που στεγάζει έναν εντελώς τεχνητό τρόπο ζωής, που έχει πάρει διαζύγιο από τη μάνα γη και είναι εντελώς αντι-φυσικός — την πόλη της χωρίς ρίζες σκέψης, που αντλεί τα ρεύματα ζωής από την ύπαιθρο και τα χρησιμοποιεί για λογαριασμό της²⁴.

Εδώ γεννιέται η “κοινωνία”²⁵ με τις ιεραρχίες των τάξεών της, τους ευγενείς, τους ιερείς και τους αστούς, σαν μια *τεχνητή* διαβάθμιση ζωής που αντιτίθεται στη “σκέτη” χωριατιά — επειδή οι *φυσικές* διαβαθμίσεις είναι εκείνες των δυνατών και των αδύναμων, των ευφυών και των βλακών — και σαν έδρα της πολιτιστικής εξέλιξης που έχει εξ ολο-

²³ *Η Παρακμή της Δύσης*, αγγλική έκδοση, τ. I, σσ. 103 και επ.

²⁴ *Η Παρακμή της Δύσης*, αγγλική έκδοση, τ. II, κ. iv, “The Soul of the City”.

²⁵ *Η Παρακμή της Δύσης*, αγγλική έκδοση, τ. II, σσ. 327 και επ., 343 και επ.

κλήρου εκλογικευθεί. Εδώ βασιλεύει η “πολυτέλεια” και ο “πλούτος”. Κι αυτές είναι έννοιες ζηλότυπα παρεξηγημένες απ’ όσους δεν τις μποράζονται. Γιατί τί άλλο είναι η πολυτέλεια παρά κουλτούρα στην πιο επακριβή της μορφή; Σκεφθήτε την Αθήνα του Περικλή, τη Βαγδάτη του Χαρούν αλ Ρασίντ, το Ροκοκό. Αυτή η αστική κουλτούρα είναι πολυτέλεια από την κορυφή ως τα νύχια, σε όλες τις βαθμίδες και όλα τα κοινωνικά στρώματα, τεχνητή από πάνω ως κάτω, μια υπόθεση τεχνών, είτε αυτές οι τέχνες είναι διπλωματία ή τρόποι ζωής, είτε διακόσμηση ή συγγραφική ή σκέψη. Χωρίς τον οικονομικό πλούτο που συγκεντρώνεται σε λίγα χέρια δεν μπορεί να υπάρξει “πλούτος” τέχνης, σκέψης, φινέτσας ούτε μπορούμε να μιλάμε για την πολυτέλεια να διαθέτουμε μια κοσμοθεώρηση, να σκεφτόμαστε θεωρητικά και όχι πρακτικά. Η οικονομική ένδεια φέρνει μαζί της και την πνευματική και καλλιτεχνική πτώχευση.

Και μ’ αυτή την έννοια, οι τεχνικές διαδικασίες που ωριμάζουν σ’ αυτές τις κουλτούρες είναι επίσης πνευματικές πολυτέλειες, όνιμοι, εύγευστοι και λεπτεπίλεπτοι καρποί ενός ολοένα και πιο τεχνητού και εκλογικευμένου τρόπου ζωής. Ξεκινούν με το χτίσιμο των ταφικών πυραμίδων της Αιγύπτου και των σουμέριων πυργο-ναών της Βαβυλωνίας, που εμφανίζονται την τρίτη χιλιετία προ Χριστού, κάτω στο Νότο, αλλά δεν εκφράζουν παρά μόνο τη νίκη πάνω σε μεγάλες μάζες. Ύστερα έρχονται τα εγχειρήματα της κινεζικής, της ινδικής, της κλασικής, της αραβικής και της μεξικανικής κουλτούρας. Και τώρα, στη δεύτερη μετά Χριστόν χιλιετία, στην καρδιά του Βορρά, υπάρχει η δική μας φαούστεια κουλτούρα, που εκφράζει τη νίκη της καθαρά τεχνικής σκέψης πάνω σε μεγάλα προβλήματα.

Αυτές οι κουλτούρες εμφανίζονται ανεξάρτητα η μια από την άλλη, αλλά με μια σειρά που κατά κάποια έννοια είναι από τον Νότο προς τον Βορρά. Η φαούστεια, δυτικοευρωπαϊκή κουλτούρα δεν είναι πιθανόν η τελευταία, αλλά είναι *σίγουρα* η πιο δυνατή, η πιο παθιασμένη και — λόγω της εσωτερικής σύγκρουσης ανάμεσα στη γενικευμένη της εγκεφαλικότητα και τη βαθιά πνευματική της δυσαρμονία — η πιο τραγική απ’ όλες. Είναι πιθανόν να ακολουθήσει και κάποιος ακόμα καθυστερημένος — παραδείγματος χάρι, να αναδυθεί μια κουλτούρα κάπου στις πεδιάδες ανάμεσα στον Βιστούλα και τον Αμούρ — κατά την επόμενη χιλιετία. Αλλά είναι εδώ, στη δική μας κουλτούρα, όπου ο αγώνας ανάμεσα στη φύση και τον άνθρωπο, που η ιστορική μοίρα τον έστρεψε εναντίον της, απ’ όποια πλευρά κι αν τον δει κανείς έχει τελειώσει.

Τα βόρεια κλίματα, με τη σκληρότητα των συνθηκών ζωής εκεί — το κρύο, τις συνεχείς στερήσεις — έχουν σφηρηλατήσει σκληρές φυλές ανθρώπων, με μια ακονισμένη νοημοσύνη και μια ψυχρή φωτιά ασυγκράτητου πάθους για μάχη, για κίνδυνο, για εφόρμηση — γι’ αυτό που αλλού²⁶ έχω αποκαλέσει *πάθος για την τρίτη διάσταση*. Υπάρχουν εκεί, για μια ακόμα φορά, θηρευτές που οι ενδότερες δυνάμεις τους παλεύουν μάταια να συντρίψουν την ανωτερότητα της σκέψης, του οργανωμένου τεχνητού τρόπου ζωής, επί του αίματος, να τις μεταμορφώσουν σε υπηρέτες τους, να αναδείξουν τη μοίρα της ελεύθερης προσωπικότητας στο ίδιο το νόημα του κόσμου. Μια βούληση-για-δύναμη που περιγελά όλα τα όρια χρόνου και χώρου, που πράγματι θεωρεί το ασύνορο και το άχρονο σαν τον συγκεκριμένο της στόχο, που υποτάσσει ολόκληρες ηπείρους και κάποια στιγμή αγκαλιάζει ολόκληρο τον κόσμο στο δικό της δίκτυο επικοινωνίας και σχέσεων και τον

²⁶ *Η Παρακμή της Λύσης*, αγγλική έκδοση, τ. Ι, σσ. 165 και επ., σσ. 308 και επ.

μεταμορφώνει με την ισχύ της πρακτικής της ενέργειας και την κολοσσιαία δύναμη των τεχνικών της διαδικασιών.

Στην αρχή κάθε υψηλής κουλτούρας οι δύο πρωταρχικές τάξεις, αρχοντολόι και ιερατείο — οι απαρχές της “κοινωνίας” — διαμορφώνονται σε αντίθεση με την αγροτική ζωή της υπαίθρου. Είναι η ενσάρκωση των ιδεών και μάλιστα αλληλοαποκλειόμενων ιδεών. Ο ευγενής, ο πολεμιστής, ο άνθρωπος της περιπέτειας ζει στον κόσμο των *γεγονότων*, ο ιερέας, ο στοχαστής, ο φιλόσοφος στον κόσμο των αληθειών. Ο πρώτος είναι (ή υποφέρει) μια *μοίρα*, ο άλλος σκέφτεται την *αιτιότητα*. Ο πρώτος κάνει τη διάνοια υπηρέτη μιας στιβαρής ζωής, ο άλλος υποτάσσει τη ζωή του στην υπηρεσία της διάνοιας. Και πουθενά αυτή η αντίθεση δεν έχει λάβει πιο ασυμφιλίωτες μορφές απ’ όσο στη φαούστεια κουλτούρα, όπου το υπερήφανο αίμα του θηρευτή εξεγείρεται για τελευταία φορά ενάντια στην τυραννία της καθαρής σκέψης. Από τη σύγκρουση ανάμεσα στις ιδέες της αυτοκρατορίας και του παπισμού τον δωδέκατο και δέκατο τρίτο αιώνα μέχρι τη σύγκρουση ανάμεσα στις δυνάμεις της καθαρόαιμης παράδοσης — βασιλείς, ευγενείς, στρατός — και τις θεωρίες του πληβειακού ορθολογισμού, φιλελευθερισμού και σοσιαλισμού — από τη γαλλική έως τη γερμανική επανάσταση — η ιστορία είναι μια αλληλουχία προσπαθειών για να αποφασιστεί ακριβώς αυτό.

ΕΝΤΕΚΑ

Η διαφορά αυτή εμφανίζεται σε όλο της το μεγαλείο στην αντίθεση ανάμεσα στους *Βίκινγκς του αίματος* και τους *Βίκινγκς του νου* κατά την ανάδυση της φαούστειας κουλτούρας. Οι πρώτοι, εφορμώντας από τον μακρινό Βορρά προς το άπειρο, έφτασαν στην Ισπανία το 796 και στην Ισλανδία το 861. Το 1861 επίσης έφτασαν στο Μαρόκο και από εκεί επεκτάθηκαν στην Προβηγκία και τα περίχωρα της ίδιας της Ρώμης. Το 865, η ορμή τους οδήγησε από το Κίεβο στη Μαύρη Θάλασσα και την Κωνσταντινούπολη, το 880 στην Κασπία, το 909 στην Περσία. Εγκαταστάθηκαν στη Νορμανδία και την Ισλανδία γύρω στο 900, στη Γροιλανδία γύρω στο 980 και ανακάλυψαν την Αμερική γύρω στο 1000. Το 1029 από τη Νορμανδία βρίσκονται στη νότια Ιταλία και τη Σικελία, το 1034 από την Κωνσταντινούπολη περνούν στην Ελλάδα και τη Μικρά Ασία και το 1066, πάλι από τη Νορμανδία, κατακτούν την Αγγλία²⁷.

Με παρόμοια τόλμη και παρόμοια πείνα για δύναμη και λάφυρα, σ’ αυτή την περίπτωση διανοητικά, οι μοναχοί του Βορρά τον δέκατο τρίτο και δέκατο τέταρτο αιώνα εισχώρησαν βαθιά στον κόσμο των τεχνικών-φυσικών προβλημάτων. Εδώ δεν υπάρχει η χαλαρή και θεωρητική περιέργεια των Κινέζων, Ινδών, Κλασικών και Αράβων σοφών, ούτε ένας απλός τελεολογικός προβληματισμός, ούτε μια στοχαστική έρευνα για μια εικόνα αυτού που ο άνθρωπος δεν μπορεί να γνωρίζει. Πράγματι, *κάθε* επιστημονική θεωρία είναι ένας *μύθος* για την κατανόηση των δυνάμεων της φύσης και όλες αυτές οι θεωρίες εξαρτώνται απόλυτα από τη θρησκεία στην οποία εντάσσονται²⁸. Αλλά στη φαούστεια κουλτούρα και μόνο σ’ αυτή κάθε θεωρία είναι επίσης εξαρχής και μια *υπόθεση*

²⁷ Κ. Th. Strasser: *Wikingen and Normannen* (1928).

²⁸ *Η Παρακμή της Δύσης*, αγγλική έκδοση, τ. II, κ. xi.

εργασίας²⁹. Μια υπόθεση εργασίας δεν χρειάζεται να είναι “ορθή”, το μόνο που χρειάζεται είναι να είναι πρακτική. Αποσκοπεί, όχι να αγκαλιάσει και να αποκαλύψει τα μυστικά του κόσμου, αλλά να τα κάνει να υπηρετήσουν συγκεκριμένους σκοπούς. Εξ ου και η πρόοδος στις μαθηματικές μεθόδους, χάρη στους Άγγλους Grosseteste (γενν. το 1175) και Roger Bacon (γενν. γύρω στο 1210) και τους Γερμανούς Albertus Magnus (γενν. το 1193) και Witelo (γενν. το 1220). Εξ ου και το πείραμα, η “*Scientia experimentalis*” του Bacon, που είναι η ανάκριση της Φύσης υπό το βασανιστήριο του πάγκου, του μοχλού και του κοχλίου³⁰ — “*experimentum enim solum certificat,*” όπως το έθετε ο Albertus Magnus. Ένα στρατήγημα διανοητικών θηρευτών. Φανταζόντουσαν πως η επιθυμία τους ήταν “να γνωρίσουν τον Θεό”, αλλά ήταν οι δυνάμεις της ανόργανης Φύσης — η αόρατη δύναμη που εκδηλώνεται σε όλα όσα συμβαίνουν — αυτό που πάσχιζαν να απομονώσουν να μετρήσουν και να ελέγξουν. Αυτή η φαούστεια επιστήμη και μόνο αυτή είναι δυναμική, σε αντίθεση με τη στατική των Ελλήνων και την αλχημεία των Αράβων³¹. Δεν ασχολείται με πράγματα, αλλά με δυνάμεις. Η ίδια η μάζα είναι συνάρτηση της ενέργειας. Ο Grosseteste ανέπτυξε μια θεωρία του χώρου ως συνάρτηση του φωτός, ο Petrus Peregrinus μια θεωρία του μαγνητισμού. Η κοπερνίκεια θεωρία της κίνησης της γης γύρω από τον ήλιο προαναγγέλθηκε σε ένα χειρόγραφο του 1322 και διατυπώθηκε — πιο καθαρά και πιο επισταμένα από τον ίδιο τον Κοπέρνικο — από τον Oresme, ο οποίος προέβλεψε και τον νόμο του Γαλιλαίου περί πιπτόντων σωμάτων, καθώς και την καρτεσιανή αναλυτική γεωμετρία. Ο Θεός δεν αντιμετωπιζόταν πια ως ο Κύριος που κυβερνά τον κόσμο από τον θρόνο Του, αλλά ως μια άπειρη δύναμη (ήδη τη φανταζόντουσαν ως σχεδόν απρόσωπη) που είναι πανταχού παρούσα στον κόσμο. Ήταν μια παράδοξη μορφή θείας λατρείας αυτή η πειραματική αναζήτηση των μυστικών δυνάμεων από ευσεβείς μοναχούς. Όπως έλεγε ένας παλιός Γερμανός μυστικιστής, “Όταν υπηρετείς τον Θεό, ο Θεός σε υπηρετεί”.

Ο άνθρωπος προφανώς είχε κουραστεί να έχει απλώς φυτά και ζώα και σκλάβους να τον υπηρετούν και να καταληστεύει τους θησαυρούς μετάλλου και πέτρας, ξύλου και μαλλιού της φύσης, να διαχειρίζεται τα νερά της σε κανάλια και πηγάδια, να συντρίβει τις αντιστάσεις της με πλοία και δρόμους, γέφυρες και σήραγγες και φράγματα. Τώρα ήθελε, όχι απλώς να τη λεηλατεί για τα υλικά της, αλλά να υποδουλώσει και να χαλιναγωγήσει τις ιδίες της τις δυνάμεις ώστε να πολλαπλασιάσει τη δική του δύναμη. Αυτή η τερατώδης και πρωτοφανής ιδέα είναι παλιά όσο η ίδια η φαούστεια κουλτούρα. Ήδη τον δέκατο αιώνα συναντάμε τεχνικές κατασκευές ενός εντελώς νέου είδους. Ήδη η ατμομηχανή, το ατμόπλοιο και οι αεροπορικές μηχανές βρίσκονται στις σκέψεις του Roger Bacon και του Albertus Magnus. Και πολλοί μοναχοί δούλευαν στα κελιά τους με την ιδέα του *αικινήτου*³².

Από αυτή την τελευταία ιδέα ποτέ δεν μπορέσαμε να ξεφύγουμε από τότε, επειδή η επιτυχία θα σήμαινε την τελική νίκη πάνω “στον Θεό ή τη Φύση” (*Deus sive Natura*)³³, ένα μικρό κόσμο δημιουργημένο από εμάς, που θα εκινείτο σαν τον μεγάλο κόσμο χάρη στις δικές του δυνάμεις και θα υπάκουε μόνο το χέρι του ανθρώπου. Να χτίσεις ένα κό-

²⁹ *Η Παρακμή της Δύσης*, αγγλική έκδοση, τ. II, σσ. 300 και επ.

³⁰ *Η Παρακμή της Δύσης*, αγγλική έκδοση, τ. II, σσ. 499 και επ.

³¹ *Η Παρακμή της Δύσης*, αγγλική έκδοση, τ. I, σσ. 380 και επ.

³² *Η Παρακμή της Δύσης*, αγγλική έκδοση, τ. II, σσ. 499 και επ..

³³ *Epistola de Magnele* του Petrus Peregrinus, 1269.

σμο *μόνος σου*, να είσαι ο *ίδιος* Θεός, αυτό ήταν το όνειρο του φαούστειου εφευρέτη και απ' αυτό ξεπήδησε όλος μας ο σχεδιασμός και ανασχεδιασμός των μηχανών ώστε να προσεγγίσουν όσο γίνεται το απροσπέλαστο όριο του αεικινήτου. Η ιδέα του λαφύρου του θηρευτή ωθήθηκε μέχρι τη λογική της κατάληξη. Όχι τούτο ή εκείνο το κομμάτι του κόσμου, όπως όταν ο Προμηθέας έκλεψε τη φωτιά, αλλά ο κόσμος ο ίδιος, πλήρης με τα μυστικά των δυνάμεών του, σέρνεται βίαια σαν λεία για να ενσωματωθεί στην κουλτούρα μας. Αλλά εκείνος που δεν τον κατέχει αυτή η βούληση για δύναμη πάνω στη φύση κατ' ανάγκη τα θεωρεί όλα αυτά *διαβολικά* και πράγματι πολλοί άνθρωποι πάντοτε θεωρούσαν τις μηχανές σαν εφεύρεση του διαβόλου — με τον Roger Bacon να ξεκινά τη μακριά σειρά επιστημόνων που υπέφεραν ως μάγοι και αιρετικοί.

Αλλά η ιστορία της δυτικοευρωπαϊκής τεχνικής συνέχισε να προχωρά. Κατά το 1500 ο νέος βικινγκισμός έχει ξεκινήσει με τον Βάσκο ντα Γκάμα και τον Κολόμβο. Νέα βασίλεια δημιουργούνται ή κατακτώνται στις Ανατολικές και Δυτικές Ινδίες και ένα ποτάμι βόρειου αίματος ξεχύνεται στην Αμερική, όπου οι παλιοί Ισλανδοί ναυτικοί άκαρπα είχαν πατήσει το πόδι τους. Την ίδια στιγμή, τα ταξίδια των Βίκινγκς του πνεύματος συνεχίζονται σε μια μεγαλόπρεπη κλίμακα. Η πυρίτιδα και η τυπογραφία ανακαλύπτονται. Από τον Κοπέρνικο κι από τον Γαλιλαίο και μετά, οι τεχνικές διαδικασίες ακολουθούν η μια την άλλη ασταμάτητα, όλες τους με τον ίδιο στόχο να αποσπάσουν από τον περιβάλλοντα κόσμο τις ανόργανες δυνάμεις και να τις αναγκάσουν να κάνουν τη δουλειά, αντί για τον άνθρωπο και τα ζώα.

Με την ανάπτυξη των πόλεων, η τεχνική γίνεται *αστική*. Ο διάδοχος εκείνων των Γότθων μοναχών ήταν ο καλλιεργημένος λαϊκός εφευρέτης, ο ειδικός *ιερέας της μηχανής*. Τελικά, με την έλευση του ορθολογισμού, η πίστη στην τεχνική σχεδόν γίνεται μια υλιστική θρησκεία. Η τεχνική είναι αιώνια και αθάνατη σαν τον Θεό Πατέρα, λυτρώνει την ανθρωπότητα σαν τον Θεό Υιό και μας φωτίζει σαν τον Θεό Άγιο Πνεύμα. Και οι πιστοί της είναι οι προοδευτικοί βάρβαροι της σύγχρονης εποχής που φτάνουν από τον Λαμετρί μέχρι τον Λένιν.

Στην πραγματικότητα, το πάθος του εφευρέτη δεν έχει *τίποτα να κάνει* με τις συνέπειές. Είναι *το προσωπικό του* κίνητρο ζωής, η *προσωπική του* χαρά και λύπη. Θέλει να χαρεί τον θρίαμβό του πάνω σε δύσκολα προβλήματα, καθώς και τον πλούτο και τη φήμη που του φέρνει, χωρίς άλλη σκέψη. Το εάν η ανακάλυψή του είναι χρήσιμη ή επικίνδυνη, δημιουργική ή διανεμητική, δεν τον απασχολεί καθόλου. Αλλά και κανένας δεν είναι σε θέση να το γνωρίζει αυτό εκ των προτέρων. Τα αποτελέσματα ενός “τεχνικού επιτεύγματος της ανθρωπότητας” ποτέ δεν μπορούν να προβλεφθούν — και, παρενθετικά, η “ανθρωπότητα” ποτέ δεν ανακάλυψε οτιδήποτε. Χημικές ανακαλύψεις όπως τα συνθετικά χρώματα και (όπως σύντομα θα δούμε) το τεχνητό ελαστικό έχουν ανατρέψει τις συνθήκες ζωής ολόκληρων χωρών. Οι γραμμές μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας και η ανακάλυψη των δυνατοτήτων ενέργειας από την υδατόπτωση έχουν χρεωκοπήσει τις παλιές ανθρακοπαραγωγικές περιοχές της Ευρώπης και *τους πληθυσμούς τους*. Έχουν αυτά τα ενδεχόμενα αναγκάσει ποτέ έναν εφευρέτη να καταπνίξει την εφεύρεσή του; Όποιος φαντάζεται κάτι τέτοιο πολύ λίγα ξέρει για τη θηρευτική φύση του ανθρώπου. Όλες οι μεγάλες ανακαλύψεις και εφευρέσεις ξεπηδούν από τη χαρά δυνατών ανδρών για τη *νίκη*. Είναι εκφράσεις της προσωπικότητας και όχι της χρησιμοθηρικής σκέψης των μαζών, που είναι απλοί θεατές του γεγονότος, αλλά που πρέπει τελικά να αντιμετωπίσουν τις συνέπειες, όποιες κι αν είναι αυτές.

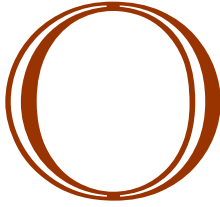
Και οι συνέπειες αυτές είναι πελώριες. Η μικρή ομάδα των γεννημένων ηγετών, οι επιχειρηματίες και οι εφευρέτες, εξαναγκάζουν τη φύση να προσφέρει εργασία που μετριέται σε εκατομμύρια και χιλιάδες εκατομμύρια ιπποδύναμης και μπροστά σ' αυτό η ποσότητα των φυσικών δυνάμεων του ανθρώπου είναι τόσο μικρή που δεν μετράει. Δεν έχουμε κάποια βαθύτερη κατανόηση των μυστικών της φύσης, αλλά γνωρίζουμε την υπόθεση εργασίας — όχι “αληθή”, αλλά απλώς βολική — που μας επιτρέπει να την εξαναγκάζουμε να *υπακούει* στην εντολή που εκφράζει ο άνθρωπος με ένα ελαφρό άγγισμα ενός διακόπτη ή ενός μοχλού. Ο ρυθμός των ανακαλύψεων γίνεται απίστευτος, αλλά — κι αυτό πρέπει να το τονίσουμε — η ανθρώπινη εργασία δεν εξοικονομείται εξ αυτού. Ο αριθμός των αναγκαίων χεριών αυξάνεται παράλληλα με τον αριθμό των μηχανών, εφ' όσον η τεχνική πολυτέλεια ξεπερνά κάθε άλλο είδος πολυτέλειας³⁴ και ο τεχνητός μας τρόπος ζωής γίνεται περισσότερο τεχνητός.

Αφ' ότου ανακαλύφθηκε η μηχανή — το πιο έξυπνο απ' όλα τα πιθανά όπλα εναντίον της φύσης — οι επιχειρηματίες και οι εφευρέτες γενικά αφιερώνουν τον αριθμό των χεριών που χρειάζονται στην *παραγωγή* της, ενώ η λειτουργία της μηχανής γίνεται από ανόργανες δυνάμεις — πίεση ατμού ή αερίου, ηλεκτρισμός, θερμότητα — που απελευθερώνονται από τον άνθρακα, το πετρέλαιο και το νερό. Αλλά η διαφορά αυτή έχει οξύνει επικίνδυνα την πνευματική ένταση ανάμεσα στους ηγέτες και όσους τους ακολουθούν. Αυτοί οι δύο δεν καταλαβαίνουν πια ο ένας τον άλλο. Τα αρχικά “εγχειρήματα” κατά τις προχριστιανικές χιλιετίες απαιτούσαν τη *νοήμονα* συνεργασία όλων των ενδιαφερομένων, που έπρεπε να γνωρίζουν και να νιώθουν περί τίνος πρόκειται. Υπήρχε συνεπώς ένα είδος συντροφικότητας στο εγχείρημα, μάλλον σαν αυτό που έχουμε σήμερα στα σπορ. Αλλά ήδη από τον καιρό των μεγάλων κατασκευών της Βαβυλωνίας και της Αιγύπτου κάτι τέτοιο δεν μπορούσε να ισχύει πλέον. Ο κάθε εργάτης δεν αντιλαμβανόταν ούτε το αντικείμενο ούτε τον σκοπό του εγχειρήματος συνολικά, απέναντι στο οποίο ήταν αδιάφορος και ίσως εχθρικός. Η “δουλειά” ήταν κατάρα όπως στη βιβλική ιστορία του Κήπου της Εδέμ. Και σήμερα, από τον δέκατο όγδοο αιώνα, αμέτρητα “χέρια” εργάζονται σε πράγματα των οποίων ο πραγματικός ρόλος στη ζωή τους είναι εντελώς άγνωστος (ακόμα κι όταν επηρεάζονται οι ίδιοι) και στη δημιουργία του οποίων, κατά συνέπεια, δεν έχουν ενδόμυχα καμιά συμμετοχή. Μια πνευματική γύμνια εγκαθίσταται και απλώνεται, μια παγερή ομοιομορφία χωρίς ύψος ή βάθος. Μια βαρυγκώμια ξυπνάει ενάντια στον τρόπο ζωής των προικισμένων, των γεννημένων *δημιουργών*. Οι άνθρωποι δεν βλέπουν πια, ούτε καταλαβαίνουν, ότι η δουλειά των ηγετών είναι η *σκληρότερη* δουλειά και ότι η ίδια η ζωή τους *εξαρτάται* από την επιτυχία τους. Νιώθουν απλώς ότι αυτή η δουλειά τους κάνει ευτυχισμένους, ότι δονεί και πλουτίζει την ψυχή και γι' αυτό τους μισούν.

---

³⁴ Συγκρίνετε τις συνθήκες ζωής των εργατικών τάξεων το 1700 και το 1900 και γενικά τον τρόπο ζωής των εργαζομένων στις πόλεις σε σύγκριση με τη ζωή όσων εργάζονται στην ύπαιθρο.

ΔΩΔΕΚΑ

ΜΩΣ, στην πραγματικότητα, είναι πέρα από τη δύναμη είτε των κεφαλών είτε των χεριών να αλλάξουν κατ' οιονδήποτε τρόπο τη μοίρα της μηχανικής τεχνικής, επειδή αυτή έχει πηγάσει από ενδότερες πνευματικές ανάγκες και τώρα ωριμάζει προς την ολοκλήρωση και το τέλος της. Στεκόμαστε σήμερα στην κορυφή, στο σημείο που ξεκινά η πέμπτη πράξη. Οι τελευταίες αποφάσεις λαμβάνονται τώρα, η τραγωδία ολοκληρώνεται.

Κάθε υψηλή κουλτούρα είναι μια τραγωδία. Η ιστορία της ανθρωπότητας ως σύνολο είναι τραγική. Αλλά η ύβρις και η καταστροφικότητα της φαούστειας κουλτούρας είναι μεγαλύτερη απ' όλες τις άλλες, μεγαλύτερη απ' οτιδήποτε οραματίστηκαν ο Αισχύλος και ο Σαίξπηρ. Το πλάσμα εξεγείρεται ενάντια στον πλαστοργό του. Όπως κάποτε ο μικροκοσμικός άνθρωπος στράφηκε ενάντια στη φύση, έτσι και τώρα η μικροκοσμική μηχανή επαναστατεί ενάντια στον βόρειο άνθρωπο. Ο κύριος του κόσμου γίνεται σκλάβος της μηχανής που τον αναγκάζει — μας αναγκάζει όλους, είτε το ξέρουμε είτε όχι — να ακολουθεί την πορεία της. Ο νικητής, συντετριμμένος, σέρνεται προς τον θάνατο από τα αλόγατα του άρματός του.

Στην απαρχή του εικοστού αιώνα η όψη του “κόσμου” σ' αυτό τον μικρό πλανήτη είναι κάπως έτσι. Μια ομάδα εθνών με σκανδιναβικό αίμα, υπό την ηγεσία Βρετανών, Γερμανών, Γάλλων και Αμερικανών, ελέγχει την κατάσταση. Η πολιτική τους δύναμη εξαρτάται από τον πλούτο τους και ο πλούτος τους είναι η βιομηχανική τους δύναμη. Αλλά αυτό με τη σειρά του καθορίζεται από την ύπαρξη άνθρακα. Οι γερμανικοί λαοί ιδιαίτερα είναι εξασφαλισμένοι από ένα σχεδόν μονοπώλιο των γνωστών κοιτασμάτων άνθρακα κι αυτό τους έχει οδηγήσει σε ένα πολλαπλασιασμό των πληθυσμών τους χωρίς προηγούμενο στην ιστορία. Στις περιοχές αυτού του άνθρακα και στα εστιακά σημεία των γραμμών επικοινωνίας που απλώνονται από εκεί έχει συγκεντρωθεί μια ανθρώπινη μάζα με τερατώδες μέγεθος, που ανατρέφεται από τη μηχανική τεχνική, που εργάζεται γι' αυτήν και που ζει απ' αυτήν. Στους άλλους λαούς — είτε με τη μορφή αποικιών είτε ως ανεξάρτητα κατ' όνομα κράτη — έχει ανατεθεί ο ρόλος της προμήθειας των πρώτων υλών και της αποδοχής των προϊόντων. Αυτή η διάκριση των λειτουργιών διασφαλίζεται από στρατούς και στόλους, που τα έξοδα συντήρησής τους προϋποθέτουν βιομηχανικό πλούτο και οι οποίοι έχουν διαμορφωθεί με μια τόσο λεπτομερή τεχνική που και αυτοί λειτουργούν με το πάτημα ενός κουμπιού. Για μια ακόμα φορά αποκαλύπτεται και εδώ η στενή σχέση, σχεδόν ταύτιση, της πολιτικής, του πολέμου και της οικονομίας. Ο βαθμός της στρατιωτικής δύναμης εξαρτάται από την ένταση της βιομηχανίας. Χώρες βιομηχανικά φτωχές είναι φτωχές στα πάντα. Δεν μπορούν συνεπώς να συντηρούν στρατό και να διεξάγουν πολέμους. Είναι γι' αυτό πολιτικά αδύναμες και συνεπώς οι εργαζόμενοί τους, ηγέτες και καθοδηγούμενοι, είναι πόνια της οικονομικής πολιτικής των αντιπάλων τους.

Σε σύγκριση με τις μάζες των εκτελεστικών χεριών — που είναι και το μόνο τμήμα της εικόνας που επισκέπτεται η δυσαρέσκεια — η αυξανόμενη αξία της ηγετικής εργασίας των λίγων δημιουργικών κεφαλών (επιχειρηματίες, οργανωτές, εφευρέτες, μηχανικοί)

δεν γίνεται πια αντιληπτή ούτε εκτιμάται³⁵. Στον βαθμό που αυτό γίνεται ακόμα αντιληπτό, η πρακτική Αμερική στέκεται στο ψηλότερο σημείο και η Γερμανία, “η χώρα των ποιητών και των στοχαστών”, στο χαμηλότερο. Η βλακώδης φράση “Οι τροχοί θα σταματήσουν με μιας, όταν το δυνατό μου χέρι το θελήσει” θολώνει τα μυαλά των πολυλογάδων και των καλαμαράδων. Γιατί αυτό θα μπορούσε να το πετύχει ακόμα κι ένα πρόβατο αν έπεφτε μέσα στη μηχανή. Αλλά το να εφεύρεις αυτούς τους τροχούς και να τους βάλεις να λειτουργούν έτσι ώστε να προσφέρουν τα προς το ζην σ’ αυτό το “δυνατό χέρι”, είναι κάτι που μόνο λίγοι γεννημένοι γι’ αυτό μπορούν να πετύχουν.

Αυτοί οι ακατανόητοι και μισητοί ηγέτες, η “αγέλη” των ισχυρών προσωπικοτήτων, έχουν μια διαφορετική ψυχολογία. Δεν έχουν χάσει την παλιά αίσθηση θριάμβου του θηρευτή που στα νύχια του σπαρταράει το θήραμα, την αίσθηση του Κολόμβου όταν είδε γη στον ορίζοντα, την αίσθηση του Μόλτκε στο Σεντάν όταν κοίταζε τον κύκλο των στρατευμάτων του να κλείνει στο Ιλλύ και να σφραγίζει τη νίκη. Τέτοιες στιγμές, τέτοια μεσουρανήματα ανθρώπινης εμπειρίας, γνωρίζει και ο ναυπηγός όταν ένα τεράστιο πλοίο της γραμμής γλιστράει στις κλίνες του ναυπηγείου, τέτοιες γνωρίζει και ο εφευρέτης όταν η μηχανή του τεστάρεται και “δουλεύει τέλεια” ή όταν το πρώτο του Ζέππελιν υψώνεται στον ουρανό.

Αλλά η τραγωδία του καιρού μας είναι ότι η αχαλίνωτη ανθρώπινη σκέψη δεν μπορεί πια να συλλάβει τις συνέπειές της. Η τεχνική έχει γίνει πια τόσο απόκρυφη σαν τα ανώτερα μαθηματικά που χρησιμοποιεί, ενώ η φυσική θεωρία έχει ραφινάρει τις διανοητικές της αφαιρέσεις για τα φαινόμενα σε τέτοιο βαθμό που (χωρίς να αντιλαμβάνεται ξεκάθαρα το γεγονός) έχει αγγίξει τα ίδια τα θεμέλια της ανθρώπινης γνώσης³⁶. Η εκμηχάνιση του κόσμου έχει περάσει σε μια φάση εξαιρετικά επικίνδυνης υπερέντασης. Η εικόνα της γης, με τα φυτά της, τα ζώα και τους ανθρώπους, έχει αλλάξει. Μέσα σε λίγες δεκαετίες τα περισσότερα από τα μεγάλα δάση έχουν χαθεί, έχουν μεταποιηθεί σε τυπογραφικό χαρτί, και κλιματικές αλλαγές έχουν εξ αυτού ξεκινήσει που απειλούν τη γεωργική οικονομία ολόκληρων πληθυσμών. Αμέτρητα είδη ζώων έχουν εξαφανιστεί ή απειλούνται με εξαφάνιση, όπως ο βίσωνας. Ολόκληρες φυλές ανθρώπων έχουν οδηγηθεί σχεδόν στην εξαφάνιση, όπως οι βορειοαμερικανοί Ινδιάνοι και οι Αυστραλοί.

Όλα τα οργανικά πράγματα πεθαίνουν στη μέγγενη της οργάνωσης. Ένας τεχνητός κόσμος διαπερνά και δηλητηριάζει τον φυσικό. Ο ίδιος ο πολιτισμός έχει γίνει μια μηχανή που κάνει ή προσπαθεί να κάνει τα πάντα με μηχανικό τρόπο. Σκεφτόμαστε πια μόνο σε ιπποδύναμη. Δεν μπορούμε να κοιτάξουμε ένα καταρράκτη χωρίς να τον μετατρέπουμε στη σκέψη μας σε ηλεκτρική ισχύ. Δεν μπορούμε να δούμε μια πεδιάδα γεμάτη με αγελάδες που βόσκουν χωρίς να σκεφτούμε την εκμετάλλευσή της σαν πηγή κρέατος. Δεν μπορούμε να δούμε ένα όμορφο παλιό χειροτέχνημα ενός πρωτόγονου ακόμα λαού χωρίς να θέλουμε να το αντικαταστήσουμε με μια σύγχρονη τεχνική διαδικασία. Η τεχνική μας σκέψη πρέπει να βρίσκει την πραγμάτωσή της, λογική ή ανόητη. Η πολυτέλεια της μηχανής είναι η συνέπεια μιας αναγκαιότητας της σκέψης. Σε τελική ανάλυση, η μηχανή είναι ένα σύμβολο, σαν το κρυφό της ιδεώδες, το αεικίνητο — μια πνευματική και νοητική, αλλά όχι ζωτική αναγκαιότητα.

³⁵ Η Παρακμή της Δύσης, αγγλική έκδοση, τ. II, σσ. 504 και επ.

³⁶ Η Παρακμή της Δύσης, αγγλική έκδοση, τ. I, σσ. 420 και επ.

Η μηχανή έχει αρχίσει να συγκρούεται ακόμα και με την οικονομική πρακτική με πολλούς τρόπους. Ήδη το διαζύγιό τους προαναγγέλλεται παντού. Η μηχανή, με τον πολλαπλασιασμό και την εξέλιξή της, τελικά ακυρώνει τους ίδιους της τους σκοπούς. Στις μεγάλες πόλεις, το αυτοκίνητο εξαιτίας των μεγάλων του αριθμών έχει καταστρέψει την ίδια του την αξία — μπορείς να πας κάπου γρηγορότερα με τα πόδια. Στην Αργεντινή, την Ιάβα και αλλού το απλό αλέτρι με άλογο του μικρού καλλιεργητή έχει αποδειχτεί οικονομικά ανώτερο από το μεγάλο μηχανικό εργαλείο και μάλιστα το οδηγεί εκτός χρήσεως. Ήδη σε πολλές τροπικές περιοχές, ο μαύρος ή σκούρος άνθρωπος με τους πρωτόγονους τρόπους του εργασίας είναι επικίνδυνος ανταγωνιστής της μοντέρνας τεχνικής φυτείας του λευκού. Και ο λευκός εργάτης στην παλιά Ευρώπη και τη Βόρειο Αμερική γίνεται ανησυχητικά περίεργος για τη δουλειά του.

Είναι βεβαίως ανοησία να μιλάει κανείς, όπως ήταν της μόδας τον δέκατο ένατο αιώνα, για την επικείμενη εξάντληση των κοιτασμάτων άνθρακα μέσα σε λίγους αιώνες και τις συνέπειες απ' αυτό — κι εδώ ακόμα η υλιστική εποχή δεν μπορεί παρά να σκέφτεται υλιστικά. Πέρα από την πραγματική εξοικονόμηση σε άνθρακα που θα φέρει η υποκατάστασή του από το πετρέλαιο και τις υδατοπτώσεις, η τεχνική σκέψη θα καταφέρει κάποια στιγμή να ανακαλύψει και να προσφέρει άλλες ακόμα και πολύ διαφορετικές πηγές ενέργειας. Αλλά δεν αξίζει να σκεφτόμαστε τόσο μακριά στο μέλλον. Γιατί η ίδια η δυτικοευρωπαϊκή-αμερικανική τεχνική *θα έχει τελειώσει* τότε. Καμιά ανόητη λεπτομέρεια όπως η έλλειψη υλικών δεν θα μπορούσε να ανακόψει αυτή τη γιγάντια εξέλιξη. Όσο η τεχνική σκέψη μέσα της θα ακμάζει, τόσο θα είναι σε θέση να παράγει συνεχώς τα μέσα για τους σκοπούς της.

Αλλά για πόσο ακόμα θα στέκεται σ' αυτά τα ύψη; Ακόμα και στην παρούσα κλίμακά τους οι τεχνικές μας διαδικασίες και εγκαταστάσεις, για να μπορούν να συντηρηθούν, χρειάζονται, ας πούμε, εκατό χιλιάδες ξεχωριστά μυαλά, ως οργανωτές, εφευρέτες και μηχανικούς. Κι αυτοί πρέπει να έχουν δυνατά — κι ακόμα περισσότερο, δημιουργικά — ταλέντα, να είναι ενθουσιώδεις με τη δουλειά τους και να έχουν προετοιμαστεί γι' αυτή με πολυετή σκληρή προσπάθεια και μεγάλα έξοδα. Πράγματι, αυτή ακριβώς η ενασχόληση έχει προσελκύσει ακαταμάχητα τους δυνατότερους και ικανότερους λευκούς νέους. Ακόμα και τα παιδιά παίζουν με τεχνικά πράγματα. Στις αστικές τάξεις και οικογένειες, όπου κυρίως οι γιοί τους είναι αυτοί που εξετάζουν τέτοιες προοπτικές, υπήρχε ήδη μια παράδοση άνεσης και καλλιέργειας, έτσι ώστε υπήρχαν ήδη οι κανονικές προϋποθέσεις γι' αυτό τον ώριμο φθινοπωρινό καρπό, την τεχνική διανοητικότητα.

Αλλά όλα αυτά αλλάζουν τις τελευταίες δεκαετίες, σε όλες τις χώρες όπου η βιομηχανία μεγάλης κλίμακας έχει παράδοση. Η φαούστεια σκέψη αρχίζει να αηδιάζει με τις μηχανές. Μια κόπωση απλώνεται, ένα είδος φιλειρηνισμού στη μάχη με τη φύση. Οι άνθρωποι επιστρέφουν σε μορφές ζωής απλούστερες και πιο κοντά στη φύση, ξοδεύουν τον χρόνο τους στα σπορ και όχι σε τεχνικά πειράματα. Οι μεγαλουπόλεις αρχίζουν να τους γίνονται μισητές κι επιθυμούν να ξεφύγουν από τα άψυχα δεδομένα και την ψυχρή, καθαρή ατμόσφαιρα των τεχνικών οργανώσεων. Και είναι ακριβώς τα δυνατά και δημιουργικά ταλέντα αυτοί που εγκαταλείπουν τα πρακτικά προβλήματα και τις επιστήμες και στρέφονται στον καθαρό διαλογισμό. Ο αποκρυφισμός και ο πνευματισμός, οι ινδουιστικές φιλοσοφίες, οι μεταφυσικές αναζητήσεις με χριστιανική ή παγανιστική μορφή, όλα που ήταν περιφρονημένα κατά τη δαρβίνεια περίοδο, επιστρέφουν πάλι. Πρόκειται για το πνεύμα της Ρώμης την εποχή του Αυγούστου. Μπουχτισμένοι από τη ζωή, οι άνθρωποι

βρίσκουν καταφύγιο από τον πολιτισμό στα πιο πρωτόγονα μέρη της γης, στην αλητεία, στην αυτοκτονία. *Η φυγή των γεννημένων ηγετών από τη μηχανή έχει αρχίσει.* Κάθε σπουδαίος επιχειρηματίας έχει την ευκαιρία να προσέξει μια πτώση στις διανοητικές ποιότητες των ανθρώπων που προσλαμβάνει. Αλλά η μεγάλη τεχνική ανάπτυξη του δέκατου ένατου αιώνα ήταν εφικτή μόνο επειδή το διανοητικό επίπεδο συνεχώς ανέβαινε. Ακόμα και μια στατική κατάσταση, ένα βήμα πριν από μια πραγματική πτώση, είναι επικίνδυνη και δείχνει ένα τέλος, όσο πολυάριθμα και όσο καλά εκπαιδευμένα κι αν είναι τα πρόθυμα να εργαστούν χέρια.

Και τί γίνεται μ' αυτά τα χέρια; Η διάσταση ανάμεσα στην εργασία της ηγεσίας και στην εργασία της εκτέλεσης έχει αγγίζει καταστροφικά επίπεδα. Η σημασία της πρώτης, η οικονομική αξία κάθε πραγματικής προσωπικότητας σ' αυτήν, έχει γίνει τόσο μεγάλη που είναι αόρατη και ακατανόητη στους υφισταμένους. Γι' αυτούς, για την εργασία των χεριών, το άτομο δεν έχει τώρα *καμιά* σημασία. Μόνο οι αριθμοί μετρούν. Πιστεύοντας πως αυτή η κατάσταση πραγμάτων είναι παντοεινή, εξοργισμένοι και δηλητηριασμένοι από ιδιοτελείς ρήτορες και δημοσιογράφους που τους εκμεταλλεύονται οικονομικά, οι άνθρωποι είναι τόσο δυστυχισμένοι που είναι απλώς μέσα στην ανθρώπινη φύση να εξεγείρονται ενάντια στον ρόλο που επιφυλάσσει στους περισσότερους η μηχανή (και όχι, όπως φαντάζονται, οι ιδιοκτήτες της. Έχει αρχίσει με αμέτρητες μορφές — από σαμποτάζ και απεργίες μέχρι αυτοκτονίες — η *ανταρσία των χεριών ενάντια στη μοίρα τους*, ενάντια στη μηχανή, ενάντια στην οργανωμένη ζωή, ενάντια σε οτιδήποτε και στα πάντα. Η οργάνωση της εργασίας, όπως έχει υπάρξει επί χιλιάδες χρόνια, βασισμένη στην ιδέα του “συλλογικώς πράττειν”³⁷ και η συνεπακόλουθη διάκριση της εργασίας ανάμεσα σε ηγέτες και καθοδηγούμενους, κεφαλές και χέρια, διαλύεται εκ των κάτω. Αλλά η “μάζα” δεν είναι τίποτα περισσότερο από μια απόρριψη (συγκεκριμένα, μια απόρριψη της έννοιας της οργάνωσης) και όχι κάτι βιώσιμο από μόνο του. Ένας στρατός χωρίς αξιωματικούς είναι απλώς μια άχρηστη και απελπισμένη ορδή ανθρώπων³⁸. Ένα χάος από σπασμένα τούβλα και παλιοδίδρα δεν είναι πια σπίτι. Αυτή η ανταρσία, παγκόσμια, απειλεί να βάλει τέλος στη *δυνατότητα* τεχνικής οικονομικής εργασίας. Οι ηγέτες μπορεί να δραπέτευσουν, αλλά οι οπαδοί που γίνονται περιττοί είναι χαμένοι. Οι αριθμοί τους είναι ο θάνατός τους.

Το τρίτο και σοβαρότερο σύμπτωμα της κατάρρευσης που αρχίζει, όμως, είναι αυτό που θα ονόμαζα *προδοσία της τεχνικής*. Αυτό στο οποίο αναφέρομαι είναι γνωστό στον καθένα, αλλά δεν έχει ποτέ ειπωθεί στο σύνολό του και κατά συνέπεια η θανάσιμη σημασία του δεν έχει ποτέ αποκαλυφθεί. Η ασύγκριτη ανωτερότητα που διέθετε η Δυτική Ευρώπη και η Βόρεια Αμερική κατά το δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα σε δύναμη κάθε είδους — οικονομική και πολιτική, στρατιωτική και χρηματοπιστωτική — βασιζόταν σε ένα αναμφισβήτητο *μονοπώλιο* βιομηχανίας. Οι μεγάλες βιομηχανίες ήταν εφικτές μόνο σε συνδυασμό με τα κοιτάσματα άνθρακα των βορείων αυτών χωρών. Ο ρόλος του υπόλοιπου κόσμου ήταν να απορροφά τα προϊόντα και η αποικιακή πολιτική πάντοτε κατευθυνόταν, για πρακτικούς λόγους, στο άνοιγμα νέων αγορών και νέων πηγών πρώτης ύλης και όχι στην ανάπτυξη νέων περιοχών παραγωγής. Υπήρχε και αλλού

³⁷ Βλ. τμήμα 8 πιο πάνω.

³⁸ Αυτό που το σοβιετικό καθεστώς προσπαθεί τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια δεν είναι τίποτα άλλο από την αποκατάσταση, με νέα ονόματα, της πολιτικής, στρατιωτικής και οικονομικής οργάνωσης που κατέστρεψε.

βεβαίως άνθρακας, αλλά μόνο οι λευκοί μηχανικοί μπορούσαν να ξέρουν πώς να το φτάσουν. Είχαμε την αποκλειστική κατοχή, όχι του υλικού, αλλά των μεθόδων και των εκπαιδευμένων μυαλών που ήταν αναγκαία για την αξιοποίησή του. Αυτό ακριβώς αποτελεί τη βάση της πολυτελούς διαβίωσης του λευκού εργαζόμενου — *του οποίου το εισόδημα, σε σύγκριση με αυτό του “ιθαγενούς”*³⁹, είναι πριγκηπικό — μια κατάσταση που ο μαρξισμός πλαστογράφησε, με καταστρεπτικές γι’ αυτόν συνέπειες. Κι αυτή η κατάσταση μας εκδικείται σήμερα, επειδή από εδώ και πέρα η εξέλιξη θα γίνει περίπλοκη εξαιτίας του προβλήματος της ανεργίας. Το υψηλό επίπεδο αμοιβών του λευκού εργαζομένου, που σήμερα είναι απειλή για την ίδια του τη ζωή, στηρίζεται στο μονοπώλιο που οι ηγέτες της βιομηχανίας έχουν δημιουργήσει γύρω του.

Και τότε, κατά τα τέλη του περασμένου αιώνα, η τυφλή βούληση-για-δύναμη άρχισε να κάνει κρίσιμα λάθη. Αντί να κρατήσουν αποκλειστικά για τους ίδιους την τεχνική γνώση που αποτελούσε το μεγαλύτερο κεφάλαιό τους, οι “λευκοί” λαοί την προσέφεραν απλόχερα σε ολόκληρο τον κόσμο, σε κάθε Hochschule, προφορικά ή στο χαρτί, και απόλαυσαν την ευχάριστη έκπληξη των Ινδών και των Ιαπώνων. Η περίφημη “διάχυση της βιομηχανίας” καθιερώθηκε, υποκινημένη από την προσδοκία μεγαλύτερων κερδών από τη μεταφορά της παραγωγής στην περιοχή εμπορίας. Και έτσι, στη θέση της εξαγωγής προϊόντων αποκλειστικά, άρχισαν να εξάγουν μυστικά, διαδικασίες, μεθόδους, μηχανικούς και οργανωτές. Ακόμα και εφευρέτες μεταναστεύουν, επειδή ο σοσιαλισμός, που θα μπορούσε αν ήθελε να τους αξιοποιήσει, τους διώχνει. Και έτσι οι “ιθαγενείς” κάποια στιγμή είδαν τα μυστικά μας, τα κατάλαβαν και τα χρησιμοποίησαν στο έπακρο. Μέσα σε τριάντα χρόνια οι Ιάπωνες έγιναν τεχνικοί πρώτου επιπέδου και στον πόλεμό τους εναντίον της Ρωσίας επέδειξαν μια τεχνική ανωτερότητα από την οποία οι δάσκαλοί τους μπόρεσαν να πάρουν πολλά μαθήματα. Σήμερα, λίγο πολύ παντού — στην Άπω Ανατολή, την Ινδία, τη Νότιο Αμερική, τη Νότιο Αφρική — έχουν δημιουργηθεί βιομηχανικές περιοχές, ή δημιουργούνται νέες, οι οποίες, λόγω της χαμηλής κλίμακας αμοιβών θα μας αντιμετωπίσουν σε ένα θανάσιμο ανταγωνισμό. Τα ακαταμάχητα προνόμια των λευκών φυλών έχουν πεταχτεί, σπαταληθεί, προδοθεί. Οι άλλοι έφτασαν τους εκπαιδευτές τους. Πιθανόν — με τον συνδυασμό της “φυσικής” πονηριάς με την υπερώριμη ευφυΐα των αρχαίων πολιτισμών τους — να τους έχουν ξεπεράσει. Όπου υπάρχει άνθρακας ή πετρέλαιο ή υδατοπτώσεις, εκεί ένα καινούργιο όπλο μπορεί να σφυρηλατηθεί για να τρυπήσει την καρδιά του φαούστειου πολιτισμού. Ο εκμεταλλευμένος κόσμος αρχίζει να παίρνει την εκδίκησή του ενάντια στους αφέντες του. Τα αμέτρητα χέρια των έγχρωμων φυλών — εξ ίσου έξυπνα και πολύ λιγότερο πιεστικά — θα συντρίψουν την οικονομική οργάνωση των λευκών μέχρι τα θεμέλιά της. Η *συνήθης* πολυτέλεια του λευτού εργαζομένου, σε σύγκριση με τον κινέζο κούλη, θα είναι η καταστροφή του. Η *ίδια* η εργασία του λευκού αρχίζει να γίνεται ανεπιθύμητη. Οι τεράστιες μάζες ανθρώπων γύρω από τα κέντρα παραγωγής άνθρακα του Βορρά, τα μεγάλα βιομηχανικά εργοστάσια, το κεφάλαιο που επενδύθηκε σ’ αυτά, ολόκληρε πόλεις και επαρχίες, αντιμετωπίζουν την πιθανότητα να συντριβούν από τον ανταγωνισμό. Το κέντρο βαρύτητας της παραγωγής σταθερά απομακρύνεται απ’ αυτά, ιδίως απ’ όπου χάθηκε ο σεβασμός των έγχρωμων φυλών προς τη λευκή με τον Παγκόσμιο Πόλεμο. Αυτή είναι η πραγματική και τελική βάση της ανεργί-

³⁹ Χωρίς να το αναλύουμε, η ένταση που υπάρχει στο ζήτημα των αμοιβών μεταξύ των εργατών γης και των εργατών μετάλλου είναι απόδειξη γι’ αυτό.

ας που επικρατεί στις λευκές χώρες. Δεν είναι μια απλή κρίση, αλλά η *έναρξη μιας καταστροφής*.

Για τους “έγχρωμους” αυτούς λαούς (περιλαμβάνονται εδώ και οι Ρώσοι) η φαούστεια τεχνική κατά κανένα τρόπο δεν είναι μια εσώτερη αναγκαιότητα. Μόνο ο φαούστειος άνθρωπος σκέφτεται, νιώθει και ζει κατ’ αυτό τον τρόπο. Γι’ αυτόν είναι μια *πνευματική ανάγκη*, όχι λόγω των οικονομικών της συνεπειών, αλλά λόγω των *νικών* της — “*navigare necesse est, vivere non est necesse*”. Για τις έγχρωμες φυλές, αντίθετα, δεν είναι παρά ένα όπλο στον αγώνα τους ενάντια στον φαούστειο πολιτισμό, ένα όπλο σαν το δέντρο από το δάσος που χρησιμοποιεί κανείς σαν ξυλεία στο σπίτι του και το πετάει μόλις υπηρετήσει τον σκοπό του. Η μηχανική τεχνική θα τελειώσει μαζί με τον φαούστειο πολιτισμό και μια μέρα θα κείτεται σε ερείπια, *ξεχασμένη* — οι σιδηροδρομικές μας γραμμές και τα ατμόπλοιά μας το ίδιο νεκρά με τις ρωμαϊκές οδούς και το Σινικό Τείχος, οι γιγαντιαίες πόλεις και οι ουρανοξύστες μας σε ερείπια σαν την αρχαία Μέμφιδα και τη Βαβυλώνα. Η ιστορία αυτής της τεχνικής πλησιάζει γοργά προς το αναπόφευκτο τέλος της. Το σαράκι την τρώει από μέσα, σαν όλα τα μεγάλα σχήματα κάθε κουλτούρας. Πότε και με ποιόν τρόπο θα τελειώσει, δεν γνωρίζουμε. Καθώς αντιμετωπίζουμε αυτή τη μοίρα, υπάρχει μόνο μια κοσμοθεώρηση που είναι αντάξιά μας, μια κοσμοθεώρηση που μπορεί να ονομαστεί η Επιλογή του Αχιλλέα — καλύτερα μια σύντομη ζωή, γεμάτη κατορθώματα και δόξα, παρά μια μακρά ζωή χωρίς περιεχόμενο. Ήδη ο κίνδυνος είναι τόσο μεγάλος για κάθε άτομο, για κάθε τάξη, για κάθε λαό, που το να διατηρεί κανείς οποιαδήποτε ψευδαίσθηση είναι αξιοθρήνητο. Ο χρόνος δεν μπορεί να σταματήσει και δεν υπάρχει τρόπος μια φρόνιμη οπισθοχώρηση ή αποτράβηγμα από τα εγκόσμια. Μόνο οι ονειροπόλοι πιστεύουν πως υπάρχει διέξοδος. Η αισιοδοξία είναι *δειλία*.

Γεννηθήκαμε αυτό τον καιρό και πρέπει με γενναιότητα να απολουθήσουμε το μονοπάτι για το μοιραίο τέλος. Δεν υπάρχει άλλος τρόπος. Καθήκον μας είναι να υπερασπίσουμε το χαμένο μετερίζι, χωρίς ελπίδα σωτηρίας, σαν τον Ρωμαίο εκείνο στρατιώτη που τα κόκκαλά του βρέθηκαν μπροστά από μια πόρτα στην Πομπηία — κατά την έκρηξη του Βεζούβιου είχε πεθάνει στο πόστο του επειδή ξέχασαν να τον ανακαλέσουν. Αυτό θα πει μεγαλείο. Αυτό θα πει να είναι κανείς καθαρόαιμο. Το τιμημένο τέλος είναι το μόνο που *δεν μπορεί* να αφαιρεθεί από τον άνθρωπο.